

Tâhirü'l-Mevlevî'nin *Mahfil* Dergisindeki Hâtırâtı Işığında Mesnevîhân Selânikli Mehmed Es'ad Dede

Semih CEYHAN*

Özet

Osmanlı'nın son mesnevîhânlarından ve *Mesnevî* şârihlerinden Selânikli Mehmed Es'ad Dede, Tâhirü'l-Mevlevî'nin Mevleviyye tarikatına intisâbına vesile olmuş, Farsça ve *Mesnevî* hocalığını yapmış bir mutasavvif ve münevverdir. Tâhirü'l-Mevlevî gençlik yıllarında birlikte olduğu Mehmed Es'ad Dede'ye dair hâtırâtını önce Dede'nin diğer talebelerinden Hüseyin Vassâf'ın *Es'adnâme*'sinde yayınlamak üzere göndermiş, daha sonra kendi çıkardığı *Mahfil* dergisinde yayınlamıştır. Bu makalede tarihi ve güncel kaynaklar dikkate alınarak Mehmed Es'ad Dede'nin tasavvufî hayatı, meşrebî, eserleri, *Mesnevî* şerhi, Tâhirü'l-Mevlevî ile birlikte geçirdiği yılların serencâmına nazar edilmektedir. Ekler kısmında ise *Mahfil* dergisindeki hâtırât, Tâhirü'l-Mevlevî'nin *Musavver Dâiretü'l-Maârif*'te yazdığı "Mehmed Es'ad Dede" maddesi, Hüseyin Vassâf'ın *Es'adnâme*'de Tâhirü'l-Mevlevî'nin hâtırâtını içeren mektuba verdiği cevâbnâme günümüz harflerine aktarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mehmed Es'ad Dede, Tâhirü'l-Mevlevî, *Mahfil* Dergisi, , Hüseyin Vassâf, *Es'adnâme*, Mevlevîlik, *Mesnevî*, Mesnevîhânlik.

Abstract

Mathnawi-Reciter Mehmed Es'ad Dede of Salonika: Under the Light of Tahir al-Mevlevi's Memoirs published in *Mahfil* Magazine

One of the latest reciters and interpreters Mathnawi in the Ottoman Empire, Mehmed Es'ad Dede of Salonika was the reason for Tahir al-Mevlevi to join the Mevlevi order. Mehmed Es'ad Dede was a Sufi and intellectual who taught Persian and Mathnawi. Tahir al-Mevlevi first sent his memoir about Mehmed Es'ad Dede to be published in Dede's another disciple Hüseyin Vassâf's *Es'adname* and then to *Mahfil* magazine published by Tahir al-Mevlevi himself. In this article we deal with Mehmed Es'ad Dede's life, character, works, interpretation of Mathnawi, and the end of the years he spent with Tahir al-Mevlevi. In the appendix, we have transliterated memoirs published in *Mahfil* Magazine, Tahir al-Mevlevi's entry about "Mehmed Es'ad Dede" in *Musavver Dâiretü'l-Maârif*, and Hüseyin Vassâf's respond in *Es'adname* to Tahir al-Mevlevi's letter consisting his memoirs.

Key words: Mehmed Es'ad Dede, Tahir al-Mevlevi, *Mahfil* Magazine, Hüseyin Vassâf's, *Es'adname*, Mevlevi order, Mathnawi.

* Dr., Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (semihceyhan@yahoo.com)

Giriş

“Mehmed Es’ad Dede şu ârif sözüyle hareket ederdi:

“*Hak ile deli divâne, Hz. Muhammed (a.s.) ile ayık ve akı başında ol!*”

Tâhirü'l-Mevlevî (Olgun)¹

İslam medeniyetinin bir kitab üzerinden inşâ ettiği en orijinal müesseselerinden biri mesnevîhânlık kurumudur. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin *Mesnevî*'sini okuyan, nâdiren teğannî eden ve şerh mâhiyetinde bir takım açıklamalarda bulunan mesnevîhânlar, bu faaliyetlerini özellikle mevlevîhânelerde, diğer turuk-i aliyye dergâhlarında, Osmanlı'nın son asrından itibaren dârü'l-mesnevîlerde ve selâtin câmiilerde de sürdürmüşlerdir.² İlk mesnevîhân Hüsâmeddin Çelebi'den son asra kadar icâzet sistemi üzerinden devam eden müessesede ulema ve meşâyih tâifesinden bir çok zevât sadece Farsça ta'lîm etmekle kalmamış, sûfî irfan ve kültür sâhibi olmak için mesnevîhânların halkalarını vesîle ittihâz etmişlerdir.

Osmanlı'nın son devrinden bir sûrette günümüze intikâl eden mesnevîhânlık geleneğinin XIX. asrın sonundaki en mühim halkalarından biri mesnevîhân ve *Mesnevî* şârihi Selânikli Mehmed Es’ad Dede'dir (1259/1843-1329/1911). Günümüzde hâlihazırda süregelen Avdetfik ve Sabetaycılık tartışmaları içinde asıl kimliği, sûfî meşrebi, mesnevîhânlığı ihmâl edilen ya da görmezden gelinen Mehmed Es’ad Dede hakkındaki en mufassal bilgi kaynaklarından birisi, talebesi Hüseyin Vassâf'ın (1872-1929) h. 1339'da (1920) derlediği *Es'adnâme* (Süleymaniye Ktp. Yazma Bağışlar 2324/II, 114 shf.) adlı biyografik eserdir. Vassâf, Es’ad Dede hakkında hem kendi hem de diğer talebelerinin hâtıralarına bu kitabında yer vermiştir.³ *Es'adnâme*'de yer alan hâtıralardan biri de diğer talebesi Tâhirü'l-Mevlevî'ye (Olgun) (1294/1877-1370/1951) aittir.

Tâhir Bey'in gençlik yıllarına ait hâtıraları Mehmed Es’ad Dede'nin Fâtih Câmiî'nde verdiği *Mesnevî* takrirleri, mesnevîhânlığı, mesnevîhânlığın ve kâri-i *Mesnevî*'nin ne olduğu, Çayrılı Medresesi'nde Farsça tasavvuf eserleri üzerin-

1 Tâhirü'l-Mevlevî, “Es’ad Dede Efendi’ye Dair Bazı Hâtırat”, *Mahfil*, V/59, s. 218.

2 Mesnevîhânlık müessesesi için bk. Semih Ceyhan, “Mesnevî”, *DİA*, XXIX, s. 332; Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlevî Âdâb ve Erkânı*, İstanbul, 1963, s. 150-151.

3 *Es'adnâme*'de Ahmet Avni Konuk, Tâhirü'l-Mevlevî, Abdülbâki Baykara, Ahmet Remzi Akyürek, Kasımpaşa Mevlevîhânesi Şeyhi Seyfeddin Dede, İhtifâlcı Mehmed Ziya Bey, Abdurrahman Adil Eren, Hulûsîzâde Osman Nûri Bey ve Tahir Ağa Tekkesinden Uşşâkî Seyyid Hafız Tahsin Efendi, Mehmed Cemâl Bey'in hâtıralarını içeren mektupları vardır. bk. Hüseyin Vassâf, *Es'adnâme*, Süleymaniye Ktp. Yazma Bağışlar, 2324/2, s. 68-113.

den verdiği dersler, hac ziyâreti ve sûfî meşrebi hakkında Es'ad Dede'nin hâl tercemesine önemli katkılar sunacak bilgiler içermektedir. Hâtırât, önce Hüseyin Vassâf'ın talebi üzerine *Es'adnâme*'de bir mektup sûretinde yayınlanmış⁴, daha sonra Tâhirü'l-Mevlevî'nin çıkardığı *Mahfil* mecmûasının h. 1342 (1923) ve 1343 (1924) yıllarına ait çeşitli sayılarında parça parça neşredilmiştir.

Bu yazıda Tâhirü'l-Mevlevî'nin hâtırâtı ışığında son mesnevîhânlardan Mehmed Es'ad Dede'nin tasavvufî hayatı, zâhirî ve batınî meşrebi, eserleri, *Mesnevî*'nin ilk 360 beytine yaptığı şerh, *Mesnevî* takrîrleri, Tâhirü'l-Mevlevî ile yaptığı hac ziyâreti hakkında diğer kaynaklar da nazar-ı itibara alınarak bilgiler verilecektir. Yazının ekler kısmında Tâhirü'l-Mevlevî'nin *Musavver Dâiretü'l-Maârif*'te yazdığı "Mehmed Es'ad Dede" maddesi (Ek I), *Mahfil* dergisinde neşrettiği hâtıralarının günümüz harflerine aktarılmış metni (Ek II)⁵ ve Hüseyin Vassâf'ın *Es'adnâme*'de Tâhirü'l-Mevlevî'nin hâtırâtını içeren mektuba verdiği cevâbnâme (Ek III) ilâve edilmiştir.

1. Mesnevîhân Mehmed Es'ad Dede'nin Tasavvufî Hayatı ve Meşrebi

1.1. Tasavvufî Hayatı

Mehmed Es'ad Dede, Selânik'te "Paşâral" adıyla meşhur, sonradan Yahudilikten ihtidâ ile müşerref olmuş dünyalığı zengin bir âileye mensuptur.⁶

4 Hüseyin Vassâf, *Es'adnâme (Mevlevî Tâhir Bey'in Makâle-i Mufasssalı)*, s. 69-85.

5 *Mahfil*'deki hâtırât metni Zekeriya Kantaş tarafından yapılan yüksek lisans tezinde latinize edilmekle birlikte okuma ve yazım hatalarıyla ma'lûldür. bk. Zekeriya Kantaş, *Mahfil Dergisi: İnceleme, Tahlîlî Fihrist*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2002, s. 379-418.

6 Hüseyin Vassâf, *Es'adnâme*, s. 3; Tâhirü'l-Mevlevî, "Es'ad Dede Efendi'ye Dair Bazı Hâtırât", *Mahfil*, III/35, İstanbul, 1342, s. 171; a.mlf., "Es'ad Mehmed Dede", *Musavver Dâiretü'l-Maârif*, İstanbul, 1323, II, s. 1378-1379. Abdurrahman Adil Eren, Yahudi asıllı ecdâdının h. (1078) 1667-68 yılından sonra ihtida ettiğini ileri sürmektedir. Hüseyin Vassâf, *Es'adnâme*, s. 108. Es'ad Dede'nin soyu günümüzde Bezmenler tarafından devam ettirilmektedir. Es'ad Dede Pamir Bezmen'in büyük dayısıdır. bk. Pamir Bezmen, "Mevlevî Şeyhi, Şâir, Yazar, Mesnevîhân Mehmed Es'ad Dede", *Antik & Dekor* (1994), XXIII, s. 138. Pamir Bezmen'in eşi Nermin Bezmen, Es'ad Dede ile hayâlî buluşmasını kaleme aldığı *Cronicle* dergisinde Dede'nin "Tekye-i zühhâdi ettim cust u cû" ile başlayan bir gazelini de sadeleştirmiştir. bk. Nermin Bezmen, "Es'ad Dede ile Buluşma", *Cronicle*, sayı: 1, 2005. Es'ad Dede isminin günümüzde bazı yazarlarca dönme (Avdetî) ve Sabetaist olduğuna dair iddialar, ecdâdının XVII. asırda müslüman aslıyetine geri dönmesi gerçeği, O'nun dîni hayata yapmış olduğu hizmetler ve irşâdî nazar-ı itibâra alındığında Dede merhûma yönelik muteber olmayan ithâmlardan başka bir şey değildir. Nesrin Öktay, *Muhammed Es'ad Dede ve Mesnevî Şerhi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2008, s. 22. 1908'den itibaren iktidar kavgalarında delil olarak öne sürülen Avdetîliğe dair tartışmalar, "ihtidâ" gerçeğini görmezlikten gelmekte, her Avdetînin adeta takiiye yaptığını iddia etmektedir. Ahmed Cahit Haksever, *Modernleşme Sürecinde Mevlevîler ve Jöntürkler*, İstanbul, 2009, s. 69-70.

Tüccâr Recep Efendi ile Hânuş Hanım'ın sulbünden h. 1259 (1843) yılında âlem-i şehâdete teşrîf ederler. Kendisinden *Mesnevî* ve *Fusûs* ile -Celâleddin Devvânî'nin *Zevrâ ve Havrâ*'sını okuyan Abdülbâkî Baykara Dede (ö. 1353/1935), Es'ad Dede'nin zâhirde memleketi Selânik olmakla birlikte "Men ez iklim-i bâlâyem sırr-ı âdem nemîdârem/ Ne ez-âbem ne ez-hâkem sırr-ı âdem nemîdârem"⁷ beytinin işaret ettiği üzere asıl vatanının âsumân-ı hakikat olduğu gerçeğini ifade eder.⁸

Mehmed Es'ad'ın tasavvufa teveccüh etmesine sebep, bülûğa ermeden önce müşâhede ettiği bir vâkıasında düştüğü kuyudan Hz. Peygamber'in yed-i saâdetiyle kurtulmasıdır.⁹ Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre bu rüya Dede'ye sahîh bir akîde hamletmiştir. Kendisine yüklüce dünya malı miras kalmasına rağmen dervişliği ve ilim tahsilini tercih eder. Nitekim kitapçılara borcu olduğu zaman manifatura tüccarlığı yapan diğer kardeşlerinden borç ister hâle düştüğü zamanlar da olmuştur.¹⁰ Selânik'te Mâliye Kalemî'nde memurluk vazifesini deruhte ederken özel hocalardan da Farsça dersleri alır. Tasavvufî hayata Selânik'te Bedevî şeyhliği yapan Osman Efendi'ye intisapla dâhil olur. H. 1280'de (1863) mânevî işaretlerin sâikiyle Dâru'l-hilâfe İstanbul'a hicret eder. Fatih'te günümüzde otopark olarak kullanılan Çayırılı Medresesi'ne yerleşir.¹¹ Bu esnada Hoca Şevket Efendi ve Gelibolulu Âdil Efendi'den Arapça ile Farsça tahsilini ikmâl eder.¹² Medresenin yanması sebebiyle bir yıl kadar Ali Behçet Efendi'nin postnişinlik yaptığı Tâhir Ağa Tekkesi'nin hücrelerinde kaldıktan sonra tekrar tamir edilen Çayırılı Medresesi'ne geri döner. Fatih Câmii'nde muhaddis Şeyh Şetvan'dan *Buhârî-i Şerîf*, Hoca Abdülkerim'den *Şerh-i İşârât*, Şeyh Temîmî'den *Mutavvel* okuyarak nazarî ve şer'î ilimlerde yetkinlik kesbeder.¹³

Mehmed Es'ad Dede'nin âhir ömrüne değin hizmet ettiği Mevlevîlik

7 "Ben yüceler iklimindenim, âdemin sırrına sâhip değilim. Ne sudan ne topraktanım. Âdemin sırrına sâhip değilim."

8 Mustafa Erdoğan, *Meşrutiyetten Cumhuriyete Bir Mevlevî Şeyhi: Abdülbâkî Baykara Dede, Hayatı Şahsiyeti Eserleri ve Şiirleri*, İstanbul: Dergâh Yay., 2003, s. 375.

9 Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, haz. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz, İstanbul: Kitabevi, 2006, c. I, s. 402.

10 Mustafa Tatçı-Cemal Kurnaz, "Mehmed Es'ad Dede Hayatı, Eserleri ve Şiirleri", *Journal of Turkish Studies-Agâh Sırrı Levend Hatıra Sayısı*, Harvard University 2000, vol. 24/1, s. 245.

11 Savaş Ş. Barkçin, *Ahmed Avni Konuk-Görünmeyen Umman*, İstanbul: Klasik Yay., 2009, s. 204.

12 Tâhirü'l-Mevlevî, "Es'ad Dede Efendi'ye Dair Bazı Hâtırat", *Mahfil*, III/35, s. 171.

13 Cemal Kurnaz- Mustafa Tatçı, "Mehmed Esad Dede", *DİA*, XXVIII, 469.

yoluna intisabı Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Ebu'l-Kemâleyn¹⁴ Osman Selâhaddin Dede (ö. 1304/1886) eliyledir. O'ndan *Mesnevî* ve *Fusûsü'l-hikem* okur. Tarikat zevkini ziyâdeleştirir. *Fütühât* dersini Tunuslu Şeyh Mustafa Efendi'den alır.¹⁵ Osman Selâhaddin Dede'ye intisâbından sonra şeyhinden aldığı izin ile Eskişehir Mevlevîhânesi şeyhi Hasan Hüsnü Dede'nin (ö. 1325/1909) yanına *Mesnevî* okumak üzere gider.¹⁶ Hasan Dede kendisine Mevlevî hilâfetnâmesi ile *Mesnevî-i Şerîf* icâzetnâmesi vermiştir. Osman Selâhaddin Dede'nin müridi bestekâr Zekâî Dede'den de müstefid olmuştur. Mevleviyye hâricinde Çiştiiyye, İdrisiyye ve Şâzeliyye tarikatlarından da icâzetnâme sâhibidir. Çiştiiyye'yi Hindistanlı *Mesnevî* sarîhi Şeyh İmdâdullah Tehânevî'den (ö. 1899),¹⁷ İdrisiyye'yi İsmâil

14 İhtifâlcî Mehmed Ziya Bey'e göre "Ebu'l-Kemâleyn" nisbesinin verilme sebebi şudur: "Hem sâlifü'z-zikr Hemdem Çelebi hem de ekâbir-i dervîşândan ve pederleri Şeyh Abdülbâki Efendi merhûmun hulefâsından Sâdik Dede'den abz-ı tarik buyurmuş olduklarına işârettir." İhtifâlcî Mehmed Ziya, *Yenikapı Mevlevîhânesi*, haz. Murat A. Karavelioğlu, İstanbul, 2005, s. 134, dpt. 48.

15 Tunuslu Şeyh Mustafa Efendi Şâzeli şeyhi ve muhaddistir. Osman Selâhaddin Dede'den teberrüken Mevlevî hilâfetnâmesi almış, bunun mukâbelesinde Dede'ye Şâzeli hilâfetnâmesi takdim etmiştir. Osman Selâhaddin Dede'ye hadis, Mehmed Celâleddin Dede'ye *Fütühât* okutmuştur. *Fütühât* derslerine Tâhirü'l-Mevlevî de katılmıştır. Ramazan aylarında Fâtih Câmii'nde hadis dersleri vermiştir. Mevlevilik hakkında Arapça bir kitâb kaleme almıştır. Kitapta *Fütühât*'taki (سقيط الررف) [Sakitü'r-Refref] ve (سقيط العرش) [Sakitü'l-arş] tabirlerinin Sultânü'l-ulemâ Muhammed Bahâüddin Veled ile Mevlânâ Celâleddin Rûmî hazretlerine işâret ettiğini yazar. bk. Tâhirü'l-Mevlevî, "Es'ad Dede Efendi'ye Dair Bazı Hâtırat", *Mahfil*, IV/41, s. 90. Tunuslu Şeyh Mustafa Efendi'nin bahsettiği bu şahıs, İbnü'l-Arabî'nin Konya'da "Sakitü'r-Refref b. Sâkitü'l-Arş" adında gördüğü kimsedir. Bu kişi aded ricalindedir. Fârisidir. Hakındaki âyet "ve'n-necmi izâ hevâ" âyetidir. Daima kendisi ve Rabbiyle meşguldür. Azîm bir hale sahiptir. İnkisâr ehlidir. Bu halde iken görülmesi kişide tesirler bırakır. Çokça hayâlidir. Mârifetlerde dil sahibidir. bk. <http://www.ibnalarabi.com/maktaba/viewshams.asp?pid=300> İbnü'l-Arabî bu şahıs Konya'da görmüştür. O'nun Konya'ya gelişi h. 602 Şevval (1205), Konya'dan ayrılıp Malatya'ya dönüşü ise 9 Rebiülevvel 602 tarihidir. Mevlana'nın doğumu 6 Rebiülevvel 604'tür. Buna göre Tunuslu Şeyh Mustafa'nın [Sakitü'r-Refref] tabirini Bahâ Veled'e, [Sakitü'l-arş] tabirini de Mevlânâ'ya tevcih etmesini ihtiyatla karşılamak gerekir.

16 Tâhirü'l-Mevlevî, "Es'ad Dede Efendi'ye Dair Bazı Hâtırat", *Mahfil*, III/35, s. 171.

17 Hint asıllı İmdâdullah Tehânevî, genç yaşlarda tasavvufa ilgi duyarak Nakşibendî-Müceddidî şeyhi Şah Nâsirüddin'e intisab ettikten bir süre sonra Çiştiiyye tarikatının Sâbiriyye kolu şeyhlerinden Miyancıyü Nûr Muhammed Câncânevi'ye biat etti ve halifesi oldu. Hindistan'da irşad faaliyetlerinde bulunduğu esnada İngiliz işgâline karşı mücâdele etti. 1859'da Hicaz'a giderek Mekke'de mücâvir oldu. Ümmî olduğu halde *Mesnevî*'ye şerh yazmıştır. Es'ad Dede Tehânevî'ye intisab etmiş, uzun yıllar dervişliğini yapmış, yanında halvete girmiş, halifesi olmuş ve *Ziyâu'l-Kulüb* adlı Farsça eserini tercüme etmiştir. Şeyh İmdâdullah'ın hayatı ve Eserleri için bk. İmdâdullah Tehânevî, *Kalplerin Işığı-Ziyâu'l-Kulüb Tercümesi*, trc. Mehmed Es'ad Dede, haz. Adnan Kaya, İstanbul, 2007, s. 11-16. Tâhirü'l-Mevlevî ile Mehmed Es'ad Dede ileride zikredileceği üzere birlikte yaptıkları hac esnasında Şeyh İmdâdullah'ı ziyaret etmişlerdir. bk. Tâhirü'l-Mevlevî, "Es'ad Dede Efendi'ye Dair Bazı Hâtırat", *Mahfil*, V/59, s. 219-220.

Nüvvâb'tan¹⁸, Şâzeliyye'yi Tunuslu Şeyh Mustafa Efendi'den alır. Osman Şems Efendi (1814-1893) kendisine Nakşî, Kâdirî ve Halvetî-Şa'bânî icâzeti tevdi' etmiştir. Tarıkatta istidâdlı bir zât olan Es'ad Dede'nin Sühreverdiyye ve Cezûliyye tarikatlarına da nisbesi vardır. Halep ulemasından Yâsin Efendi'nin Tâhir Ağa Dergâhı'ndaki ikâmetleri sırasında Ekberdiyye mektebine intisâbını takviye eder.¹⁹

İlim tahsil ettiği Fâtih'teki Çayırılı Medresesi'nde uzun yıllar ikâmet etmiş, Davud Paşa ve Aksaray'daki Mahmûdiye Rüşdiyelerinde, Nümûne-i Terakkî Mektebi'nde Farsça hocalığı yapmış; Tâhirü'l-Mevlevî'nin ifâdesiyle İstanbul halkından çoğunun Farsça muallimi olmuş, Çayırılı Medresesindeki odasında, bazı mescidlerde ve Kasımpaşa Mevlevîhânesi'nde *Mesnevî*, *Hâfız Divânı*, *Gülistân*, *Pend-i Attâr*, *Arûz-i Endelûsi*, *Kasîde-i Sülûkiyye-i Hakanî*, *Kasîde-i Tâiyye ve Hamriyye*, *Rubâiyyât ve Levâiyih-i Câmî*, *Zevrâ ve Havrâ*, *Fusûsu'l-hikem*, *Risâle-i Sipehsâlâr ve Gülşen-i Râz* gibi tasavvuf kitaplarını takrîr etmiştir. Bu kitapların önemli bir kısmının aynı zamanda hâfızıdır. Sadece Farsça manzûm eserler değil, İbn Farız'ın Arapça *Divan*'ından üç bin beyit hemen okuyabilecek kadar ezberindedir.²⁰

Önde gelen talebeleri arasında Abdülbâki Baykara Dede (1883-1935), Ahmet Avni Konuk (ö. 1938), Hüseyin Vassâf, Beşiktaş Yahya Efendi Dergâhı son şeyhi Abdülhay (Öztoprak) Efendi (1884-1961), Mehmed Akif Ersoy (1873-1936) ve Tâhirü'l-Mevlevî sayılabilir. Şeyhlere ve devrin münevverlerine hocalık yapması, onun mânevî ve ilmî derecesinin ulviyyetine işaret eder. Yaklaşık otuz sene Fâtih Câmîi'nde *Mesnevî* ve *Sipehsâlâr* dersleri vermiştir. *Mesnevî* derslerinin takipçilerinden Tâhirü'l-Mevlevî'nin Yenikapı şeyhi Mehmed Celâleddin Dede (1849-1908) eliyle Mevlevîliğe intisâbına vesîle olmuş ve ona h. 1310'da mesnevîhânlık icâzetnâmesi vermiştir.²¹ Tâhirü'l-Mevlevî ile gerçekleştirdiği h. 1312'deki hac ifâsından

18 Şeyh İsmâil Nevvâb, Hint ulemâsından ve İdrîsiyye tarikatı meşâyihindedir. Hâce Rahmetullah'ın damadı olup Mekke'deki Süleymaniye medresesinde müderrislik yapmıştır. Mehmed Es'ad Dede ile Tâhirü'l-Mevlevî'nin birlikte yaptıkları hac esnasında onlara teberrüken İdrîsî tehlili telkin etmiştir. bk. Tâhirü'l-Mevlevî, "Es'ad Dede Efendi'ye Dair Bazı Hâtırat", *Mahfil*, V/59, s. 219. Öte yandan Şeyh Nüvvâb'ın İstanbul'a bir gelişinde onun emri ile medresedeki hücrelerinde halvete girmiştir. İsmail Nüvvâb'ın oğlu Muhammed b. İsmail Nüvvâb'ın vahdet-i vücûda dair Arapça *Mir'âtü's-şühûd li-Seyyidi'l-vücûd* adlı eseri Giritli Ahmet Muhtâr Efendi tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir (İstanbul, 1311).

19 Hüseyin Vassâf, *Es'adnâme*, s. 5.

20 Savaş Ş. Barkçın, *Ahmed Avni Konuk*, s. 389-390 (Ek: Ahmed Avni Konuk'un *Es'adnâme*'de yer alan Mehmed Es'ad Dede'ye dair mektubu).

21 Tâhirü'l-Mevlevî, "Es'ad Dede Efendi'ye Dair Bazı Hâtırat", *Mahfil*, IV/46, s. 184.

sonra Yenikapı Mevlevîhânesi'nde hücrenişin olmuş, h. 1324'deki (1906) Mevlevîhâne yangınından sonra tekrar Çayırılı Medresesi'nde kalmaya başlamış, vefatından iki sene evvel Çelebilik makamınca Kasımpaşa Mevlevîhânesi mesnevîhânlığına tayin edilmiştir.²²

Mehmed Es'ad Dede, 13 Şaban 1329 (9 Ağustos 1911) tarihindeki vefatını daha önceden, "Celâl tecellîleri cemâle münkalib olmaya başladı" sözüyle ihvânına ihbâr eder.²³ Ruhunu teslim edeceği sırada varlığının fânîliğine işâreten Mevlevîyye usûlü üzere ellerini "lâ" şeklinde kavuşturur, son nefesini "hû" niyâzıyla verir.²⁴ Vefatının akabinde, önce Kasımpaşa Mevlevîhânesi hazîresine defnolunmuş, daha sonra kabri Abdullah Salâhî Uşşâkî ve Hüseyin Vassâf gibi büyük zevâtın merkad-i şeriflerinin bulunduğu Fatih-Balat'taki Tahir Ağa Tekkesi hazîresine nakledilmiştir.

1.2. Zâhirî ve Bâtınî Meşrebi

Mehmed Es'ad Dede, orta boylu, bedenen nahîf, kumral sakallı, temizlikte titiz, dâima sikke ve abâ ile gezen, tarikat âdâbına riâyetkâr, latifeli, hazırcevap, gülyüzlü, ahde vefâkâr, çocukla çocuk, büyükle büyük olmasını bilen, mütevâzi, hâlini gizleyen, muhâtabı dikkate alan, ilmîni kabiliyetli kimseden esirgemeyen ve böyle davranmalarını talebelerine dâima vasiyet eden, öğretme aşkı had safhada, dili kalbine mutâbık, hissi hilâfına söz söylemekten uzak, dinde azîmet ehli, dostlarına kolaylık sağlayan, ta-

22 Geleneksel Mesnevîhânlık zinciri Mehmed Esad Dede-Karahisarlı Ahmed Efendi, Tâhirü'l-Mevlevî şeklidir. bk. Şefik Can, "Yenikapı Mevlevîhânesi'nin En Son Mesnevîhâni Tâhirü'l-Mevlevî", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Konya 1996, II/2, s. 97-102. Tâhirü'l-Mevlevî'nin Mesnevî kültüründen birçok kimse istifade etmiştir: Muzaffer Ozak (1916-1985), Mahmut Sâmî Ramazanoğlu (1892-1984), Münnevver Ayaşlı (1906-1999), Hasan Âli Yücel (1897-1961), Şefik Can vs. Şefik Can'ın vafettiği üzere başlarda sadece Mevlevîhânelerde icra edilip daha sonraları dârü'l-Mesnevî ve selâtin câmiilere de taşınan icâzet sistemine dayalı geleneksel mesnevîhânlık müessesinin Cumhuriyet öncesindeki son mümessillerinden biri Tâhirü'l-Mevlevî'dir. bk. Şefik Can, *Mevlânâ ile Bir Ömür*, konuşan: Sezaî Küçük, İstanbul: Timaş Yay., 2008, s. 24. 1925'teki tekke ve zâviyelerin kapatılmasıyla bu müessese de diğerleri gibi inktâyâ uğramıştır. Ancak Mesnevî okumak ve okutmak Cumhuriyet sonrasında günümüze değin özel sohbet meclislerinde devam etmiştir. Bu mesnevî sohbetlerini yapan kimseye de "sohbet mesnevîhâni" diyebiliriz.

23 Hüseyin Vassâf, *Es'adnâme*, s. 7.

24 Savaş Ş. Barkın, *Ahmed Avni Konuk*, s. 385 (Ek). Mehmed Es'ad Dede, daha yaşarken ölüm ilanı verilen kimselerdendir. Dede Hicaz'da iken 2 Ramazan 1901 tarihli *Tercüman-ı Ahvâl* gazetesi onun Hicaz'da vefât ettiğini haber verir okurlarına. Dede, haberin düzeltilmesi amacıyla hemen bir tezkib gönderir gazeteye ve hâlihazırda ber-hayât olduğunu bildirir. İbnülmîn Mahmud Kemâl İnal, *Son Asır Türk Şâirleri*, İstanbul, 1969, s. 329.

savvufta rüsûh sâhibi bir ârif-i kâmilidir. İbnülemîn onu bir “merd-i ilâh” olarak tavsif etmektedir.²⁵ Meşrepleri Hz. Pir Mevlânâ Celâleddîn-i Rumi meşrebidir.

Hz. Hüdâvendigâr’dan bir nutk-ı şerifinde şöyle himmet talep eder:

*Kalmışım çâh-ı masiyette esir
Tut yedim yâ Cenâb-ı Mevlânâ
Olursan bâb-ı Mevlânâ’da kıtmîr
Girersin Es’adâ bâğ-ı cinâne
Hâk-i pâ-yi Hazret-i Monlâ-yı Rûm
Tûtyâdır çeşm-i cânâ bî-gümân
Dergâh-ı lütfun penâh et Es’adâ
Bulasın dünyâ vü ukbâda emân²⁶*

Kevnî kerâmetleri setredip ilmî kerâmetlerini izhâr etmiş²⁷, sünnet-i seniyyeye tâbi olmakla beraber taassuptan sakınmışlardır. Hz. Peygamber’in, bir hediye geldiğinde orada bulunanlarla paylaşma âdetine imtisâlen kendisine gelen hediyeleri misafirleriyle paylaşmış, namazını Hz. Peygamber’e tâbi olarak kaba hasır üzerinde eda etmişlerdir.²⁸ Tâhirü’l-Mevlevî ile yaptığı hac ziyâretinde Medîne-i Münevvere dışındaki bir kubbenin önünde Peygamberimizin ok atışı ve koşu yaptığı yerde Muhammedî sünnete ittibâen Tâhirü’l-Mevlevî ve yol rehberiyle at yarışı yapmış, Karadağ revolveri denilen silahla atışlarda bulunmuştur.²⁹ Ebû Hüreyre yolunda hücrelerinde iki kedi beslemiş, birisinin Hz. Peygamber’in cinnî sahabesi olduğunu öğrenince kendisini nükte yollu tâbiünden, talebelerini de etbau’t-tâbiünden addetmiştir.³⁰

Es’ad Dede muhabbet ve vahdet-i vücûd vâdisinde güzerân etmiştir. Şu iki beyti buna şâhiddir:

*Aşkdır zerre-i nâçize veren sûret-i cân,
Aşkdır cânı eden vâkıf-ı sırr-ı cânân.*

25 İbnülemîn Mahmud Kemâl İnal, *Son Asır Türk Şâirleri*, s. 329.

26 Hüseyin Vassâf, *Es’adnâme*, s. 32.

27 Kevnî ve ilmî kerâmetleri hakkında bk. Hüseyin Vassâf, *Es’adnâme*, s. 56-58; 60-64.

28 Hüseyin Vassâf, *Es’adnâme (Dede hazretlerinin şeriat-ı mutahharaya riâyetleri)*, s. 64.

29 Tâhirü’l-Mevlevî, “Es’ad Dede Efendi’ye Dair Bazı Hâtırat”, *Mahfil*, V/59, s. 218.

30 Savaş Ş. Barkçın, *Ahmed Avni Konuk*, s. 380-381.

*Müstefâd-ı Hak vücûd-i mâsivâ,
Kim vücûdun ayındır ancak Hüdâ.*³¹

Es'ad Dede, Abdülbaki Gölpınarlı'ya göre zamanında bazı Mevlevîlerce kutup sayılanlar zümresindedir.³² Gerek meclisinin herkese açık olması gerek bir çok tarikattan el alması (câmiu't-turuk) sebebiyle kendisine "Câmi" ism-i şerifinin mazharı nazarıyla bakılmıştır.³³

Hıristiyan bir âlimi anında ilzâm edecek derecede dinde ve ilimde kuvvetlidir. Abdülvâhid Çelebi bu sebeple onun allâme tâcı ile evliya ve mesnevîhânlara mahsûs beyaz destâr sarınmasına izin vermiş; Abdülhalîm Çelebi de Mevlevîlere ait kafesî destâr kuşanmasını istemiştir.³⁴ Sikkesini Es'ad Dede'nin tekbirlediği Ahmed Avni Konuk'un söylediği üzere huzûr-i şerîfleri mârifet mektebidir. Talebeleri yeni bir şey öğrenmeden meclislerini terketmez, meclise melâl geldiğinde hikmet-âmiz hikâyeler nakledelelmış. Okuttuğu eserlerden talebelerine icâzetnâmeler vermiştir. *Mesnevî*'nin ve *Fusûs*'un en gâmiz inceliklerine vâkıf, açık beyânât ile şerhedelelmış. *Fusûs* şârihi Ahmet Avni Konuk, kendilerinden *Fusûs*'un Âdem fassını Sofyalı Bâli şerhi üzerinden okumuştur.³⁵

Es'ad Dede zikir meclislerine meftûn, erkân-ı tarikata riâyette çok titizdir. Tâhirü'l-Mevlevî, üstâdının bu hassâsiyetinden hac yolculuğu sırasında Mısır'da gerçekleşen şu olayı zikrederken bahseder: "Dede, Kâhire'ye varıncaya kadar destârlı sikke ile yolculuk etmişti. Kâhire'ye varınca sikkesini çıkardı ve destârını çözmeye başladı. Bunun sebebini sordum. Şu cevabı verdi: Mevlevîhâneye gideceğiz. Postnişin olmayan bir mevlevî, destârlı sikke ile Mevlevî tekkesine gidemez. Tarikat âdâbına aykırıdır."³⁶

Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre Es'ad Dede'nin bir çok şiiri olduğu halde kendisine "şâir" nisbesi verilmesi yerinde değildir. Edebiyat kâidelerini ve şiir nazariyesini pek iyi bildiği ve öğrettiği halde bunlarla mukayyed olmayan bir kişiliğe sahiptir. Şayet Farsça veya Arapça bir şiiri tercüme ya da man-

31 Mustafa Tatçı-Cemal Kurnaz, "Mehmed Es'ad Dede Hayatı, Eserleri ve Şiirleri", s. 261; 275.

32 Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul, 1953, s. 410.

33 Nesrin Öktaş, *Muhammed Es'ad Dede ve Mesnevî Şerhi*, s. 33.

34 Necati Elgin, "Mesnevîhân Mehmed Es'ad Dede", *Mevlânâ Güldestesi*, Konya, 1965, s. 68.

35 Savaş Ş. Barkçın, *Ahmed Avni Konuk*, s. 389 (ek).

36 Sadeleştirerek verdiğimiz metnin orijinali için bk. Tâhirü'l-Mevlevî, "Es'ad Dede Efendi'ye Dair Bazı Hâtrât", *Mahfil*, IV/46, s. 184. Bundan sonraki orijinal metinler sadeleştirilerek aktarılacaktır.

zum bir beyti fem-i muhsininden izhâr edecekse hiç bir tekellûf ve zorlama olmaksızın beyitleri dile getirmesi şâyân-ı hayrettir.³⁷

Tâhirü'l-Mevlevî, mübâheseden de hoşlanmayan hocasının Farsça ve Arapça'yı çok iyi bildiği halde konuşmadığını, Arapça başladığı bir sözü Farsça, Farsça başladığı bir ifâdeyi Türkçe tamamladığını, bunun da yüzde tebessüm peydâ ettiren bir hal meydana getirdiğini söyler.³⁸

Es'ad Dede bir kitap âşığıdır, lügâtlere düşkündür. Ahmet Avni Konuk'a sahaflarda gördüğü tüm sözlükleri muhakkak satın almasını tavsiye etmiştir. Maaşını ekseriyetle kitaplara sarfeder. Tâhirü'l-Mevlevî, hocasıyla birlikte Kâhire'de iki büyük sandık alacak hacimde kitap aldıklarını hâtîrâtında nakletmektedir.³⁹ Sâhip oldukları kitapların bir kısmını hac ve diğer seyahatlerini karşılaması için Sahafflar çarşısında satmış, yedi yüz cild kitabını Beyazıt Umûmî Kütüphanesi'ne bağışlamış, iki bin civarında kitabı da bazı kendi yazdığı kitaplarla birlikte Yenikapı Mevlevîhânesi yangınında küllere karışmıştır.⁴⁰ Kitapları şeyhi İmdâdullah Tehânevî'ye olan muhabbetine perde olmamış, onu görmek için mangıra ihtiyacı olduğunda bazı kitaplarını satmış ve Hicaz yollarına düşmüştür.

Seyahat etmeyi evliya'yı ziyaret etmek için vesîle ittihâz eder. Mevlânâ, İbnü'l-Arabî, Ahmed Bedevî, Bûsîrî, İmâm Şâfiî, İbnü'l-Fârız gibi İslam medeniyetinin öncü şahsiyetlerine misafir olmuştur. Nişancılıkta da mâhirdir. Çengelköy'de Selânikli Sermet Paşa yalısının müdâvimlerinden olup, Cuma günleri burada ihvânıyla atış talimleri yapmayı âdet edinmiştir. Es'ad Dede bir çay ve kahve tiryakisidir. Omzunda asılı duran zenbilde kitaplar, çeşitli kahveler vs. bulunur. Bir yere gideceği zaman sıcak çay şişesini de beraberinde taşır ve dost meclislerinde çay ikramı yapar.⁴¹ Bununla birlikte yeme-içme konularına fazla önem vermez, bitkin düşmeyecek kadar yerler.⁴²

2. Mehmed Es'ad Dede'nin Eserleri

Mehmed Es'ad Dede, Ahmed Avni Konuk'un bildirdiğine göre tercü-

37 Tâhirü'l-Mevlevî, "Es'ad Dede Efendi'ye Dair Bazı Hâtîrat", *Mahfil*, III/39, s. 49.

38 Tâhirü'l-Mevlevî, "Es'ad Dede Efendi'ye Dair Bazı Hâtîrat", *Mahfil*, V/50, s. 31.

39 Tâhirü'l-Mevlevî, "Es'ad Dede Efendi'ye Dair Bazı Hâtîrat", *Mahfil*, V/50, s. 31.

40 Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. I, s. 403.

41 Hüseyin Vassâf, *Es'adnâme*, s. 108.

42 Hüseyin Vassâf, *Es'adnâme*, s. 8-9.

me ve telif olmak üzere 16 eser kaleme almıştır. Bunlar arasında Şeyh İmdadullah'ın zikir çeşitleri, Çiştîyye, Kâdiriyye ve Nakşibendiyye'nin sülûk âdâbına dair *Ziyâu'l-kulûb* risalesinin tercümesi (*Kalplerin Işığı*, haz. Adnan Kaya, İstanbul 2007), Farsça dilbilgisine dair *Nümûne-i Kavâid-i Fârsî* (İstanbul: Karabet ve Kasbar Matbaası 1307), "Görünen cümle eşyâdan Hüdâ'dır. Sakın sanma ânı senden cüdâdır" matlayla başlayan 294 beyitlik tevhidnâme mesnevîsi, Molla Câmî'nin *Tarîk-i Teveccüh-i Hâcegân* adlı eserinin tercümesi, usûl-i tarikata dair risâle, meâda dâir bir risâle *Kaside-i Tâiyye* üzerine tercüme ve şerh çalışmaları, Hz. Ömer'in oğluna tatbik ettiği had cezası hakkında Farsça bir risâlenin tercümesi, Ebû Saîd Ebi'l-Hayr'ın rubâilerinin tercüme ve şerhi, *Cevâhir-i Aynî*'den tercüme ile *Mesnevî*'nin ilk 360 beytine yazdığı şerh sayılabilir. Eserlerinin önemli kısmının orijinal nüshaları Yenikapı Mevlevîhânesi yangınında küllere karışmıştır.⁴³ Nazmi Kaptan ve Abdurrahman Âdil Eren'in birer nüsha istinsah ettiklerini söyledikleri hurûf-i hecâ tertibi üzere yazdığı *İstîlâhât-ı Sûfiyye* adlı sözlük çalışması kayıptır. Es'ad Dede'nin *Ziyâu'l-kulûb* tercümesi, *Nümûne-i Kavâid-i Fârsî* ve türkçe *Mesnevî Şerhi* dışında diğer eserleri bilindiği kadarıyla günümüze ulaşmamıştır.

Mesnevî Şerhi Nesrin Öktay tarafından hazırlanan yüksek lisans tezinde bir incelemeyle birlikte transkribe edilmiştir (*Muhammed Es'ad Dede ve Mesnevî Şerhi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2008). *Es'adnâme*'de Dede'ye ait 39 gazel, 12 dörtlük ve 34 müfred bulunmaktadır. Bu şiirler Mustafa Tatçı ve Cemal Kurnaz tarafından yayınlanmıştır. ("Mehmed Es'ad Dede Hayatı, Eserleri ve Şiirleri", *Journal of Turkish Studies-Agâh Sırrı Levend Hatıra Sayısı*, Harvard University 2000, vol. 24/1, s. 254-278.)

2.1. Mesnevî Şerhi

Es'ad Dede şerhi, *Mesnevî*'nin birinci defterinin ilk 360 beytini kapsar. Şerhin Tâhirü'l-Mevlevî'nin tafsîlâtıyla anlattığı üzere *Mesnevî* takrirleri çerçevesinde vücûd bulduğu öngörülebilir. Ahmed Avni Konuk'a göre şerhin tamamlanmamasına sebep şârihin irtihalinin 360. beytin yani "Bî-hiss u bî-gûş u bî-fikret şevîd / Tâ hitâb-ı ırcî râ bişnevid" (Dön hitâbını işitmeniz için, hissiz ve kulaksız ve fikirsiz olunuz.) beytinin şerhi esnasında

43 Hüseyin Vassâf, *Es'adnâme*, s. 107.

gerçekleşmesidir.⁴⁴ Gerçekten “ircii” (dön!) hitabına mazhar olan Mehmed Es’ad Dede, hitabın gereğini yerine getirerek Hakk’a rüçü eder. Böylelikle şârih, açıktan açığa intikâllerine işaret etmişlerdir.⁴⁵

Şerhin Konya Mevlânâ Müzesi yazmaları arasında 5792 ve 5793 numaralarıyla kayıtlı iki nüshası vardır. Birinci nüsha müellif hattı olup 172 vr.dır. Merhum neyzenbaşı Halil Can tarafından müze kütüphanesine hediye edilmiştir. İkinci nüsha ise Ahmed Avni Konuk tarafından yazdırılmış eksik nüshadır.

Es’ad Dede şerhinin diğer şerhlere nazaran en mümeyyiz vasfı *Mesnevi*’deki Fars dilinin inceliklerini bütün şümülüyle ortaya koymaya çalışmasıdır. Her bir beyitteki tasavvufî mânalara geçmeden önce beyti oluşturan tüm kelimeleri sözlük ve gramer açısından izah eder. Bu izah,

44 Es’ad Dede’nin 360. beyit şerhinin sadeleştirilmiş metni şöyledir: “Hülâsa: Hissiz, kulaksız ve fikirsiz olunuz ki Hakk’ın “dönünüz” hitabını işitesiniz. Beyitteki “bî-hiss” (hissiz) sözünün şerhi şöyledir: Âyet-i kerîmede “Ey mutmain nefis” diye hitab edilmiştir. Bu hitâbı iştiniz. Zâhiri ve bâtnî duyu vasıtaları âtil kalmadıkça Hakk’ın bu hitâbını işitmek mümkün değildir. Bu duyulardan tecerrüd etmek ise işitmenin ta kendisidir. Hatta sevgilinin cemâlini müşâhede, matlûbumuz olan Hakk’a ulaşmanın bizatihi kendisidir. Veli Muhammed (k.s.) buyururlar ki: “Sen aradan çıkarsan O gelir. Seninle cemâlin kendisi yüz göstermez.” Beyitteki “bî-hiss u bî-güş” (hissiz ve kulaksız) ibaresinin şerhi şöyledir: “Ey mutmain nefis, Rabbine razı olan ve razı olunan biçimde dön. Kullarımın arasına katıl, cennetime gir.” (el-Fecr, 89/29) Bu âyetin hitâbını insandaki duyu vasıtaları âtil duruma gelmedikçe fikretmek ve işitmek mümkün değildir. Fikr ve histen soyutlanmak gerekir ki bu ilâhî hitâbı işitesin. Âyet-i celîlenin mânası şöyledir: “Ey ibâdet ile tatmine eren nefis, Rabbinin tarafına Rabbinden razı olmuş olduğun halde dön ki, Rabbin sana güzel bir karşılık verecektir. Rabbin senden razı olarak sana rahmet edecektir. Rabbin katında merhamete mazhar olanlardan olacaksın. Ve benim hâs kullarıma dâhil ol, benim cennetime dâhil ol. Cennetim safa ve tatlı, lezzetli hayatın yurdudur.” Âyetin bu mânası zâhiri anlamdır ve âyetin dış anlamından istifâde edilerek yazılmıştır. Şeyh-i Ekber Muhyiddin İbnü’l-Arabî *Fusûsu’l-Hikem*’in İsmâil fassında âyetin bâtnî mânasını işaret diliyle tefsir etmişlerdir. Şöyle ki: Her bir mahlûkun ilâhî isimlerden bir Rabbi vardır. O Rab o mahlûkdan râzıdır. Zira o mahlûk o ismin mazharıdır ve o isim o mahlûkun Rabbidir. Zira Rab kendi eserlerini o mahlûkta izhâr eder. O mahlûk da bu eserleri kabul eder. Cenâb-ı Allah Teâlâ “Rabbine dön” diye değil, “Rabb-ı hâssına dön” diye emretti. Öyle Rab ki kendine mazhar olması için Hazret-i Câmia (tüm ilahî isimleri kendisinde toplayan) olan Hazret-i İlähiyye’den o mahlûku talep eder. Mahlûk Rabbinin fiillerinin zuhûru için tecelligâh olur. Bu taleble nefis kendi Rabbinden râzı, Rabbinin katında da râzı olundur. Nefsin kendi Rabbinden râzı olması şuna binâendir: Nefs isti’dâdı hasebiyle gerektirdiği her şeyi ona verir ve onu terbiye eder. Nefsin Rabbi katında râzı olunması ise şu sebeplerdir: Rabbin isim ve fiillerinin kemâli nefis mazharında ortaya çıkar. Nefs bundan dolayı mutmain olur. Mutmain nefis, kendi Rabbinin böylelikle tanır. Sonra âyette Allah “kullarımın arasına katıl” buyurmuştur. Yani kendilerine bu makamın müyesser olduğu kullarımın arasına katıl ki onlarda bu makamın bilgisi vardır. Bu kullar zümresi murâd olunan kimselerden müteşekkildir ki, kendilerine mahsus Rabbi tanımışlardır, kendi Rablerinin dışındakileri değil.” Nesrin Öktay, *Muhammed Es’ad Dede ve Mesnevi Şerhi*, s. 378.

45 Savaş Ş. Barkçin, *Ahmed Avni Konuk*, s. 388 (ek).

tasavvufî mânanın verilmesinden daha ön planda olup Es'ad Dede'nin Farsça'daki maharetinin bir göstergesidir. İlk beyitte bişnev, ney, neyistân, şikâyet ve hikâyet kelimelerinin Farsça kökenlerini muhtelif kaynaklardan ıktibasla uzun uzadıya açıklaması *Mesnevî* mütehasıslarının dikkatini celbedecek derecededir. Şerhte *Mesnevî* nüshaları arasındaki farklılara yer yer işaret edilmiş, kadim nüshalar hakkında bilgiler verilmiştir.⁴⁶

Beytin tasavvufî delâletlerini ise çoğunlukla İsmail Ankaravî, Şeyh İmdâdullah Tehânevî, Bahru'l-ulûm ve diğeri Hint şârihlerinin şerhlerine, *Hâfız Divânı*'na, *Gülşen-i Raz'a*, özellikle İbn Arabî'nin *Fusûsu'l-hikem* ve *Fütûhât*'ına, *Kuşeyrî Risâlesi*'ne, Molla Câmî'nin eserlerine, *Sipehsâlâr Risâlesi*'ne, Sa'dînin *Gülistân* ve *Bostân*'ına referansla açıklar. *Mesnevî*'nin Hint şerhlerini Osmanlı *Mesnevî* şerhçiliğine idhâl eden ilk *Mesnevî* şârihinin Mehmed Es'ad Dede olduğu ileri sürülebilir. Bu gelenek daha sonra talebesi Ahmed Avni Konuk ile devam ettirilmiştir.

Hüseyin Vassâf'ın Mehmed Es'ad Dede'nin *Mesnevî-i Şerîf Şerhi* hakkında 4 Zilkade 1341 (18 Haziran 1923) tarihinde yazdığı takrîz şöyledir:

Mahzen-i ilm ü kerâmettir bu Şerh-i Mesnevî,
Kâşif-i esrâr-ı vahdettir bu Şerh-i Mesnevî,
Şârih-i âlisi memdûhu'ş-şiyem Es'ad Dede,
Matlab-ı ehl-i basîrettir bu Şerh-i Mesnevî,
Kenz-i irfân-ı nübüvvetten çıkarmış cevheri,
Zînet-bâş-ı hüviyyettir bu Şerh-i Mesnevî,
Tâlib u râğıblara ders-i hakâyık vermede,
Rehber-i râh-ı hakîkattir bu Şerh-i Mesnevî,
Dergeh-i irfân-ı aşkın kemteri Vassâf'ına,
Bâis-i aşk u muhabbettir bu Şerh-i Mesnevî.

3. Tâhirü'l-Mevlevî'nin Mehmed Es'ad Dede'ye dair Mahfil Dergisindeki Hâtırâtı

Girişte de zikrettiğimiz üzere Tâhirü'l-Mevlevî'nin Es'ad Dede'ye dair hâtıraları Hüseyin Vassâf'ın talebi üzerine önce bir mektup sûretinde *Es'adnâme*'de yayın-

46 Nesrin Öktaş, *Muhammed Es'ad Dede ve Mesnevî Şerhi*, s. 71-72; 99.

lanmış⁴⁷, sonra *Mahfil* mecmûasının⁴⁸ çeşitli sayılarında bu mufassal mektup parça parça neşredilmiştir.⁴⁹ Mecmuadaki hatıra yazılarının adedi 11'dir. Son yazının tetimme tarihi 12 Şa'bân 1341'dir (30 Mart 1923). Bu mufassal mektuba cevâben Hüseyin Vassâf da *Es'adnâme*'ye dercettiği bir mektup kaleme almıştır.

Hâtırâtın iki önemli kısımdan teşekkül ettiği söylenebilir: 1. Tâhirü'l-Mevlevî'nin Es'ad Dede'nin Fâtih Câmî'ndeki *Mesnevî* takrirlerine, Çayırılı Medresesi'ndeki Farsça derslerine katılması; 2. Birlikte gerçekleştirdikleri hac seyahati.

Hâtırât, Tâhirü'l-Mevlevî'nin Es'ad Dede hakkındaki ikinci çalışmasıdır. İlk çalışma, Kanaat Kütüphanesi'nce neşre başlanıp I. Dünya Savaşının ortaya çıkmasıyla eksik kalan *Musavver Dâiretü'l-Maârif*'in elif-sin faslına muhtasarca yazdığı "Es'ad Mehmed Dede" maddesidir.

3.1. Tâhirü'l-Mevlevî Nazarında Mehmed Es'ad Dede'nin *Mesnevî* Dersleri ve *Mesnevîhânlığı*

Neseben ve fitraten Mevlevî⁵⁰ olan Tâhirü'l-Mevlevî, Bâb-ı Seraskerî'deki

47 Vassâf mektubun başında şöyle demektedir: "Dede hazretlerinin tilmizlerinden ve urefâ-yı hulefâ-yı Mevleviyye'den Mehmed Tâhir Dede Efendi tarafından mürâcaat-i âcizânem üzerine basılan ve bi'l-münâsebe *Mahfil* risâlesinde neşre olunan makâle-i mufassaladır." Hüseyin Vassâf, *Es'adnâme*, s. 69. Atilla Şentürk, *Es'adnâme*'nin Süleymaniye Ktp'deki müellif hattı müsveddesinde (Yazma Bağışlar 2908) tebyiz edilecek nüshaya tamamının yazılacağı kaydıyla mektubun bir hülâsasının mevcûd olduğunu söyler. a.mlf. *Tâhirü'l-Mevlevî*, s. 4.

48 *Mahfil*, Tâhirü'l-Mevlevî'nin 1920-1926 yıllarında arasında aylık olarak çıkardığı 68 sayılıklı bir dergidir. Derginin adının Mahfil mi Mahfel mi okunacağı hakkında bir tartışma çıkmış, tartışmaya son noktayı Tâhirü'l-Mevlevî tarafından kaleme alınan "Mahfil mi Mahfel mi?" başlıklı yazı koymuştur. Derginin Şa'bân 1339 tarihli 10. nüshasındaki yazıya göre müellif Mahfil kelimesinin "müezzin mahfili", "hünkâr mahfili" misâllerinde olduğu gibi çok yaygın kullanımı olduğuna binâen dergiye isim olarak düşündükleri kelimenin Mahfel değil Mahfil olduğunu açıklamıştır. Mahfil Dergisi hakkında bk. Zekeriya Kantaş, *Mahfil Dergisi: İnceleme, Tahlîlî Fihrist*, s. 4-256; Müzâhir Kılıç, "Tâhirü'l-Mevlevî'nin *Mahfil* Dergisi'nin Birinci cildinde çıkan Şiirleri", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı: 24, 2004, s. 85-97; Atilla Şentürk, *Tâhirü'l-Mevlevî Hayatı ve Eserleri*, İstanbul, 1991, s. 31-35.

49 Atilla Şentürk, Tâhirü'l-Mevlevî'nin mektubunun hülâsasının *Es'adnâme*'nin Süleymaniye Ktp'deki (Yazma Bağışlar 2908) müellif hattı müsveddesinde -tebyiz edilecek nüshaya tamamının yazılacağı kaydıyla dercedildiğini, Tâhirü'l-Mevlevî'nin sonradan bu mektubu *Mahfil*'de neşrettiğini söylemektedir. bk. Atilla Şentürk, *Tâhirü'l-Mevlevî*, s. 4, dpt. 13.

50 Tâhirü'l-Mevlevî'nin babası Mustafa Saffet Bey'in ana tarafından dedesi Sultan Abdülmecid'in hat hocası Mehmed Celâleddin Tâhir Efendi'dir. Mehmed Celâleddin Tâhir Efendi'nin kerimesi Afife Şefika Hanım ise Osman Salâhaddin Dede ile sûtkardeşdir. Tâhirü'l-Mevlevî küçük yaşlardan itibaren babasının feyziyle Hz. Mevlânâ'ya hürmet beslemiş ve babasının kendisine okuduğu *Pend-i Attâr*'dan beyitlerle Farsça'ya alaka kesbetmiştir. bk. Tâhirü'l-Mevlevî, "Es'ad Dede Efendi'ye Dair Bazı Hâtırat", *Mahfil*, III/36, s. 184.

vazifesinin yanısıra Fâtih Câmii dersiâmlarından Câmi imâmı Filibeli Mehmed Râsim Efendi'nin (ö. 1356/1937) Avâmil Şerhi Adalı derslerine devam eder. Bu esnâda kendi kendine Farsça çalışır.⁵¹ *Hâfız Divân*'ından yaptığı manzûm bir gazel tercümesini Fâtih Câmii'nde *Mesnevî* dersleri veren Es'ad Dede'ye gösterir. Bundan sonrasını Tâhirü'l-Mevlevî şöyle anlatır: "Fâtih Câmii Şerîf'ine gittim. Zaman Ramazan idi. Merhûm üstad ise ikinci namazından sonra Câmiin Akdeniz cihetinde ve şimdi Sofu Süleyman Efendi'nin vaaz ettiği yerin üst tarafında *Mesnevî-i Şerîf* okutuyordu. Dersin tamamlanmasından sonra cemaat dağıldı. Üstâdın mübârek elini öptüm. Manzûm tercümeyi tashih etmesini rica ederek takdîm ettim. Hazret, verdiğim varakları gözden geçirdi. Matla' beytinin uzak delâletinden Hâfız'ın hangi gazelini tercüme etmek istemiş olduğumu anladı. Çünkü bilâhare öğrendiğime göre gayb lisânıyla söylenmiş *Hâfız Dîvânı* ezberinde idi. Direğin dibine oturdu. Ben de karşısına diz çöktüm. Beni teşvik ve taltif edici bazı sözlerden sonra o gazeli beyit beyit okuyup izâh etti ve derse devam etmem hakkında nasihatlerde bulundu. Ertesi gün Hint baskısı bir *Mesnevî* alıp Fatih Câmii Şerîf'ine gittim. Dersten sonra beni çağırdı ve elime bir kâğıt uzattı ki "Menem ki kûşe-i meyhâne" gazelinin manzûm tercümesi idi. Elini öpüp ayrıldım. Tercümeyi tam bir dikkatle okudum. Bunda da zihâf ve imâle eksiklikleri bulunmakla beraber mâna itibâriyle benimkinden bambaşka bir şeydi. Yani aslın meâlî tamamıyla naklolunmuştu. Şunu da arz edeyim ki takdir edersiniz ki hoca merhûm şâir değildi. Edebiyatın kaide ve nazariyelerini tamamıyla bildiği ve pek iyi öğrettiği hâlde onlarla yetinmek istemezdi. Gerek tercüme, gerek o esnada söyleyeceği bir sözü ve beyti hiçbir zorluk çekmeksizin söyleyiverirdi. Onun için manzûm eserleri edebiyat nazariyesi yönünden çeşitli eksikliklerden hâlî değildir. O sene Ramazan'ında muntazaman derse devam ettim ve çokça istifâde ettim. Bayram ziyaretine gittiğimde fakîrhânenin nerede olduğunu sordu. Molla Gürânî'de bulunduğunu öğrenince, haftada iki gün Davudpaşa mektebinde dersi olduğunu, oraya giderken eve uğrayıp bana *Hâfız Dîvânı* okutacağını müjdeledi. Bu beklenmedik nimetin teşekküründen âciz kaldığımı ifâde ettim. Kabiliyetli kimselere ilim öğretmenin lüzûmundan bahsetti. Bu hususta benim de kendisinin yolundan gitmemi tavsiye etti. O tavsiye üzerinedir ki soranlara bildiklerimi öğretmekten çekinmediğim gibi, bir seneden beri de Bâyezîd Câmii Şerîf'inde haftada bir iki gün Farsça derisiyle meşgûl oluyor ve üstâdımın eser-i şerîfini takip ediyorum."⁵²

51 Tâhirü'l-Mevlevî, "Es'ad Dede Efendi'ye Dair Bazı Hâtırat", *Mahfil*, III/36, s. 184.

52 Tâhirü'l-Mevlevî, "Es'ad Dede Efendi'ye Dair Bazı Hâtırat", *Mahfil*, III/39, s. 49.

Tâhirü'l-Mevlevî, Es'ad Dede'nin Mesnevî derslerine h. 1309'da (1892) başlar ve üç-dört yıl devam eder, sonraları Tâhirü'l-Mevlevî'yi kârî-i mesnevî tayin eder. Tâhir Dede bu hizmet türü hakkında şöyle der: "Ma'lûm-i âlinizdir ki kârî-i mesnevîlik Mevlevîlik yolunda bir vazifedir. Eskiden mesnevîhân olanlar -Şeyh İsmâîl Ankaravî hazretlerinin *Şerh-i Mesnevî*'de açıkladığı üzere- *Mesnevî* hâfızı olduklarından ders esnasında ellerinde *Mesnevî* kitâbını bulundurmazlar imiş. Yanılmaları ihtimaline binâen yanlarında bir kârî yani *Mesnevî*'yi kıraat eden, okuyan bir kimse bulunur, şayet mesnevîhân bir beyitte tereddüd ederse kârî elindeki kitap vasıtasıyla o tereddüdü ortadan kaldırırmış. Hatta bazı mevlevîhânelerde biri mesnevîhân diğeri kârî-i mesnevî için yan yana iki kürsü olmasının sebebi de bu imiş. Sonraları iş hafiflemiş, mesnevîhânlar kitaba bakmak sûretiyle ders okutmaya başlamışlar. Maamâfih geleneği de bozmamak için kârî-i mesnevî bulunmasını zorunlu addetmişler. Şu anda Mevlevîhânelerde kürsü dibinde oturan eli kitablı bir Mevlevî cânı, teberrüken iki beyit okuyarak derse başlar, ondan sonra da mesnevîhân derse devam eder. Bendenizin de *Mesnevî* kârî'liği böyle oluyordu. Nitekim Şeyh Celâleddîn Efendi merhûmun irtihâline sonra bir müddet ifa etmişim."⁵³

Tâhirü'l-Mevlevî h. 1310 (1893) senesi sonlarında Es'ad Dede'den *Mesnevî* icâzetnamesi alır. Kendisine icâzetnâmede teberrüken "Şemseddin" lakabı verilmiş ve Es'ad Dede icâzetnâmeyi "Mehmed Şemseddin Tâhir (Allah onun kalbini mâsivâdan pak eylesin)" şeklindeki dua cümlesiyle mühürlenmiştir. İcâzetnâmenin istinsah edilmiş bir nüshası *Es'adnâme*'de bulunmaktadır. Ta'lik hat ile yazılıp levhalanmış asıl nüsha ise Fatih büyük yangınında Tâhirü'l-Mevlevî'nin Molla Gürânî'deki evinin yanmasıyla küllere karışmıştır. Tâhir Dede kendisinin Es'ad Dede gibi bi-hakkın mesnevîhân olmadığını sadece kendisine "mesnevîhânlık pâyesi" tevcih edildiğini şöyle anlatmaktadır: "Mevlevî tarikatimizde bir mesnevîhânlık destârı vardır. *Mesnevî* dersleri vermeye yetkin olan kişilere Konya Çelebisinin yazılı emriyle destârın sikke üzerine sarılmasına izin verilir. Bazen bu yetkinliğe sahip olmayan fakat tarikatte belli bir mertebeye erişmiş kişilere de izin verildiği durumlar vardır. Artık böylelerine "mesnevîhânlık pâyesi tevcihi" denilmelidir. Dede Efendi merhûm, bizim gibi değil, hakkıyla mesnevîhân olduğu cihetle Şeyh Osman Selâhaddin Efendi hazretlerinin arzı ve Çelebîlik makâmının müsâadesiyle destâr sarmaya izinliydi."⁵⁴

53 Tâhirü'l-Mevlevî, "Es'ad Dede Efendi'ye Dair Bazı Hâtırat", *Mahfil*, IV/41, s. 89.

54 Tâhirü'l-Mevlevî, "Es'ad Dede Efendi'ye Dair Bazı Hâtırat", *Mahfil*, IV/46, s. 184.

Malum olduğu üzere Es'ad Dede'nin vefatını müteakip Fâtih Câmii'nde Karahisarlı Ahmed Efendi yaklaşık 12 sene *Mesnevî* takrîrinde bulunmuş, h. 1341'deki (1923) vefatından sonra 17 Eylül 1923 tarihinden itibaren dersleri Tâhirü'l-Mevlevî üstlenmeye başlamıştır. İki yıl sonra Galata şeyhi Ahmed Celâleddin Dede'nin tayiniyle Fatih Camii Ümmü Gülsüm Hanım vakfı üzerinden mesnevihanlığa devam eden Tâhirü'l-Mevlevî'nin Süleymaniye ve Laleli Camiinde de *Mesnevî* dersleri vardır.⁵⁵

3.2. Tâhirü'l-Mevlevî'nin Mehmed Es'ad Dede ile Hac Seyahati

Mehmed Es'ad Dede h. 1310'da (1893) ilk haccına niyet etmiş, Mahmûdiye ve Davudpaşa mekteplerindeki derslerini Hâfız Hayri Efendi'ye terketmiş, h. 1311'de (1894) haccını ifa ettikten sonra h. 1312 Muharreminin başlarında İstanbul'a geri dönmüştür.⁵⁶ Yirmi yaşlarındaki Tâhirü'l-Mevlevî, hac dönüşü Es'ad Dede ile birlikte tekrar hacca gitmeyi teklif eder. Ancak Dede, Tâhirü'l-Mevlevî'nin önce Mevlevî tarikatine biat etmesini ister. Genç Tâhir her ne kadar daha öncesinde Es'ad Dede'den me'zûnen zikir ve sema meşkettiği halde Es'ad Dede'ye intisab etmemiştir. Tarikatta hodgâmlığa şiddetle muhâlif olan Es'ad Dede onu Yenikapı şeyhi Mehmed Celâleddin Dede'ye götürür ve biat ettirir, sikke giyer. Tâhirü'l-Mevlevî artık Mehmed Celâleddin Dede'nin dervişidir. İntisabın ertesi günü h. 1312 senesi Cemâziyelâhîrinde (1894 Kasım Aralık) hac için İstanbul'dan Mısır vapuruyla İskenderiye'ye giderler. İskenderiye'de *Kasîde-i Bürde* şâiri İmam Bûsirî ile Tanta'da Seyyid Ahmed Bedevî ile hali-fesi Seyyid Abdül-Âl'in kabirlerini ziyaret ederler.⁵⁷ Daha sonra Kahire'ye varırlar ve Mevlevîhâne'ye misafir olurlar.

Kahire Mevlevîhânesi'nde mübtedî mukâbelesine⁵⁸ katıldıktan sonra Meşhed-i Hüseyinî, İmam Şâfiî, Seyyide Nefise, İbnü'l-Fâriz'ın kabirlerini ve Kaygusuz Sultan (Mısırlıların dilinde Ebû Abdullah el-Mağârevî) denilen Bektâşi Tekkesini ziyaret ederler. İki gün geçirdikleri Kahire'de bir

55 Atilla Şentürk, *Tâhirü'l-Mevlevî*, s. 35-38.

56 Tâhirü'l-Mevlevî, "Es'ad Dede Efendi'ye Dair Bazı Hâtırat", *Mahfil*, IV/45, s. 163-165.

57 Tâhirü'l-Mevlevî, "Es'ad Dede Efendi'ye Dair Bazı Hâtırat", *Mahfil*, IV/46, s. 183-184.

58 Tâhirü'l-Mevlevî mübtedî mukâbelesini şöyle tarif eder: "Semâ meşkinde bir ilerleme kaydedip meleke sahibi olmuş bir Mevlevî cânını, semâhânedeki âdâb ve merâsîmlere, topluca semâ yapmaya alıştırmak için yapılan hafif tertip üzere bir semâ mukâbelesidir. Bu esnada şeyh postunda bulunmaz, selâmlar arasında âyin-i şerif okunmaz." Tâhirü'l-Mevlevî, "Es'ad Dede Efendi'ye Dair Bazı Hâtırat", *Mahfil*, V/ 50, s. 30.

büyük sandık dolusu kitap satın aldıktan sonra Süveyş yoluyla Hicaz'a gidecek vapura binerler.

Tâhirü'l-Mevlevî ile Mehmed Es'ad Dede arasında vapur yolculuğu esnasında hangi kitabın okunacağına dair bir ihtilâf çıkar. İhtilâfı Tâhirü'l-Mevlevî şu cümlelerle ifade eder: "Hocaefendinin ifade, bende ise istifade merakı olduğundan Şeyh Gâlib'in "Dükkânda, sokakta, her mahalde" dediği gibi biz de trende ve vapurda nerede olursa olsun okutmaktan ve okumaktan hâli kalmıyorduk. Hocanın koynunda *Hâfız Divânı*, bende ise *Mesnevî-i Şerîf*'in birinci cildi vardı. Hoca merhûm ekseriya *Divân*'ı çıkarır, oradan bir gazel okur, ben de fırsat buldukça *Mesnevî*'yi açar, bir iki sayfa okuyup anlayamadığım yerlerin izahını hocadan isterdim. Yolculuk bilhassa hac seferi tesiriyle olmalı ki bir defa aramızda *Hâfız* ve *Mesnevî* okunması hususunda ihtilâf çıktı. O anda hemencecik aklıma gelen:

Mevlevîyim i'tikâdımca benim

Mesnevî besdir berây-ı mev'ize

Pîrimin nutk-i celîli var iken

İhtiyâcım yok kelâm-ı Hâfız'a

Kıt'asını okuyuvermek cüretini gösterdim. Hoca merhum bu münâsebetsizliğimi hoş görmedi ve beni edeblendirmek için başını çevirip dargınlık gösterdi. Hocayı rencide ettiğimi anladım ve kusurumu affetmesi için bahane aramaya başladım. Fakat yarım saat geçmemişti ki kendisi benimle tekrar konuşmaya başladı. Hemen elini öptüm ve afvımı diledim. Öyle zannediyorum ki afvı yapmacık değil, samimi idi. Çünkü dili ile kalbi başka olanlardan, hissettiğinin aksine söz söyleyenlerden değildi."⁵⁹

Vapur yolculuğu nihayetinde Medîne-i Münevver'e'nin iskelesi konusunda olan Yenbu'a varırlar. Deve ayağıyla Medine'ye üç günlük yolları vardır. Zahmetli fakat neşeli seyahatin sonucunda beş günde Medine'ye ulaşırlar. Tahirü'l-Mevlevî'ye göre Es'ad Dede'nin yolculuk hâli âşikânedir. Yaşlı olmasına rağmen mümkün olduğunca yaya gitmeye çalışmaktadır. Geceleri uyumamakta, yüksek sesle zikrederek uyanık kalmaya gayret etmekte, Molla Câmî'nin, Şeyhülislâm Çelebizâde Âsım Efendi'nin beyitlerini okuyup durmakta, gözyaşları dökmetedir.⁶⁰ Medine'ye oruçlu ve yayan bir şekilde girerler. Hoş Cemâl lakablı Şeyh Abdülkâdir Efendi adındaki

59 Tâhirü'l-Mevlevî, "Es'ad Dede Efendi'ye Dair Bazı Hâtırat", *Mahfil*, V/54, s. 108.

60 Tâhirü'l-Mevlevî, "Es'ad Dede Efendi'ye Dair Bazı Hâtırat", *Mahfil*, V/58, s. 186-188.

bir zâtın evinde üç hafta kadar kalırlar. Bu süre zarfında Peygamberimizin rûhâniyyetinden feyizlenip, Mescid-i Nebî'nin kandillerini yakmak sûretiyle hizmette bulunmuşlardır. Kuba, Uhud ve Kibleteyn'i ziyaret ederler. Birkaç ihvânı olan Medine'deki Mevlevî zâviyesine misafir olup, ism-i celâl zikrine katılıp bir gece konaklarlar. Medine'de Rifâiyye'den Şeyh Hamza Efendi'nin, İdrisiyye'den Şeyh Ahmed Denderâvî'nin zikir meclisine iştirâk ederler. Denderâvî Medine'de, İsmail Nevvâb Mekke'de İdrisiyye tarikatını neşretmektedir. Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre Mehmed Es'ad Dede seyahat boyunca daima azîmeti tercih eder, "Hak ile dîvâne, Hz. Peygamber ile ayık ol" tenbîh-i ârifânesine uyararak Medine'de temkîn ehlinde iken Mekke'de cezbeli tavra sahip olmuştur.

İki refik –Tâhirü'l-Mevlevî ile Mehmed Es'ad Dede- Medine'den ayrılp Yenbu' yoluyla Cidde'ye, oradan da Mekke'ye varırlar. Zemzem sakallarından Hanefî müezzinzâde Şeyh Abdülatif Efendi'nin evine misafir olurlar. Tâhirü'l-Mevlevî, evin bir odasına yerleşirken Mehmed Es'ad Dede Harem-i Şerif dâhilindeki bir medresenin hücrelerinde kalmaya başlar. Zira birkaç adımlık olsun Kâbe'den uzaklaşmak istemez. Mekke'ye varışından iki gün sonra Ramazan ayı teşrif edince Harem-i Şerif'teki Hanefî makamının arkasında *Mesnevî* takririne başlar. Her gün farklı kıyafetlerle derse gelir, cezbeli halde dersini icra eder.

Tâhirü'l-Mevlevî ve Es'ad Dede, Mekke'de Şeyh İmdâdullah Tehânevî, Şeyh İsmâil Nevvâb ve Mekke'nin Şeyhü'l-meşâyih'i Rifâiyye'den Seyyid Ahmed Efendi'yi sık sık ziyâret etmişlerdir. Tâhirü'l-Mevlevî, isti'dâdının noksan olmasına bağlayarak İmdâdullah Tehânevî'den istifâde edemediğini, İsmail Nevvâb'ı daha faziletli gördüğünü itiraf eder. Tâhirü'l-Mevlevî ile Rifâi Şeyhi Seyyid Ahmed Efendi aralarında geçen şu hadise mânidârdır: "Bir gün şeyhe sokakta tesâdüf ettim. Benden iki riyâl istedi. Belki ihtiyacı var diye verdim. Birkaç gün sonra bizim odaya geldi. Elinde bükülü iki tane kâğıt vardı. Onları besmele ile bana uzattı ve okuttu. Biri Rifâiyye tarikatına, diğeri Kâdiriyye tarikatına mahsûs iki icâzetnâme idi ve fakirin adına imlâ edilmişti. Benden istediği riyaller ile icâzetnâmeleri yazdığını anladım. Şeyhin bu teveccühüne teşekkürle beraber kabiliyet ve ehliyetten yoksunluğum sebebiyle özür beyan edecek oldumsa da bunların bir mânevî hediye olduğunu, kendisinin tebliğ ve ihsanda bulunmaya memur bulunduğunu söyledi. Hazretin bir talebim olmadan ivazsız bu hareketi beni hayrete düşürdü. Ve onları alıp teberrüken saklamaya beni mecbûr etti. Sonra meseleyi Es'ad Dede'ye açtım. Tebrik etmekle beraber

icâzetnâmelere mağrûr olmamam tavsiyesinde bulundu. Hakikaten bu tavsiye, bende bir farkındalık meydana getirmiş ve şeyhliğin pek büyük bir mânevî makam, bu gibi davalara kalkışmanın benim ve emsâlim için gayr-ı şâyân bulunduğunu insaf nazarımda tecellî ettirmişti. Yolda sandığımda, hac dönüşünde kütüphanemde sakladığım o icâzetnâmeleri daha sonraları Yenikapı Mevlevîhânesi'nde çile çıkardıktan sonra Keçi Hâtûn Dergâhı postnişini kadim dostum ve din kardeşim Şeyh Kemâl Efendi gördü. Evvela icâzetnâmeleri kendisi mühürledi ki şeyhim Mehmed Celâleddîn Efendi merhûmun da tasdik mührü vardı. Fatih büyük yangını esnasında *Mesnevî* icâzetnâmem ile onlar da yandı. Demek ki esbâb-ı taalluktan bir kaçı eksilmiş oldu.”⁶¹

Tâhirü'l-Mevlevî ile Mehmed Es'ad Dede hac ifasından sonra Tâhir Dede yalnız İstanbul'a döner. Es'ad Dede ise Mekke ziyâretini uzatır. Tâhirü'l-Mevlevî dönüşünü müteakip bin bir gün hizmete soyunur. Mehmed Es'ad Dede ise daha sonraları mükerrer hac seferleri yapmıştır. Hüseyin Vassâf, onun altı defa Mekke'ye, üç veya dört defa Medine'ye, iki defa Konya ve Bursa'ya gittiğini söyler.⁶²

Sonuç

Osmanlı'nın son mesnevîhânlarından Selânikli Mehmed Es'ad Dede, mesnevîhânlık müessesesinin idâmesinde mühim ancak gizli kalmış halkalardan biridir. Müsevîlikten dönerek İslâm ile şereflenmiş, ömrünü seyr u sülûka ve mârifet kesbetmeye vakfettikten sonra gerek mânevî ve kültürel birikimiyle gerek yazdığı *Mesnevî* şerhi başta olmak üzere telifâtıyla Osmanlı'nın son asrında İstanbul'da bir çok entellektüel ve mutasavvıf şahsiyetin terbiye ve tadrîsinde rol üstlenmiştir. Bu şahsiyetlerden biri de Tâhirü'l-Mevlevî'dir. Tâhir Bey gençlik döneminde Mehmed Es'ad Dede ile tanışmış, onun vesilesiyle Mevlevîliğe intisâb etmiş, Dede'nin Fâtih Câmii'ndeki *Mesnevî* derslerine katılmış ve onun riyâsetinde Hac seyahatine çıkmıştır. Tâhirü'l-Mevlevî bu dersler ve seyahate dair intibâlarını önce Hüseyin Vassâf'ın *Es'adnâme*'sine –ki hâlihazırda özenli bir neşri ilim dünyasından beklenmektedir– mufassal bir mektup sûretinde göndermiş, sonra kendi çıkardığı *Mahfil* mecmuasının muhtelif sayılarında kısım kısım yayınlamıştır. Mektup Es'ad Dede'nin meşrebine dair önemli ayrıntıları

61 Tâhirü'l-Mevlevî, "Es'ad Dede Efendi'ye Dair Bazı Hâtırat", *Mahfil*, V/59, s. 220.

62 Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. I, s. 403.

da içermektedir. Hüseyin Vassâf'ın İbnülemin Mahmud Kemâl'e dair yazdığı hâl tercemesi *Kemâlu'l-Kemâl*'in neşrinin⁶³ ardından *Es'adnâme*'sinin de özenli bir şekilde yayınlanması mesnevîhân Mehmed Es'ad Dede'nin bütün yönleriyle Türk okuruna tanıtılmasına vesile olacaktır.

Kaynakça

- Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul, 1953.
- *Mevlevî Âdâb ve Erkânı*, İstanbul, 1963.
- Ahmed Cahit Haksever, *Modernleşme Sürecinde Mevlevîler ve Jöntürkler*, İstanbul, 2009.
- Atilla Şentürk, *Tâhirü'l-Mevlevî Hayatı ve Eserleri*, İstanbul, 1991.
- Cemal Kurnaz- Mustafa Tatçı, "Mehmed Esad Dede", *DİA*, XXVIII.
- Hüseyin Vassâf, *Es'adnâme*, Süleymaniye Ktp. Yazma Başılar, 2324/2.
- Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, haz. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz, İstanbul: Kitabevi, 2006, c. I.
- İbnülemin Mahmud Kemâl İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, İstanbul, 1969.
- İhtifâlcı Mehmed Ziya, *Yenikapı Mevlevîhânesi*, haz. Murat A. Karavelioğlu, İstanbul, 2005.
- İmdâdullah Tehânevî, *Kalplerin İşığı-Ziyâu'l-Kulûb Tercümesi*, trc. Mehmed Es'ad Dede, haz. Adnan Kaya, İstanbul, 2007.
- Mustafa Erdoğan, *Meşrutiyetten Cumhuriyete Bir Mevlevî Şeyhi: Abdülbâki Baykara Dede, Hayatı Şahsiyeti Eserleri ve Şiirleri*, İstanbul: Dergâh Yay., 2003.
- Mustafa Tatçı-Cemal Kurnaz, "Mehmed Es'ad Dede Hayatı, Eserleri ve Şiirleri", *Journal of Turkish Studies-Ağâh Sırrı Levend Hatıra Sayısı*, Harvard University 2000, vol. 24/1.
- Müzahir Kılıç, "Tâhirü'l-Mevlevî'nin Mahfil Dergisi'nin Birinci cildinde çıkan Şiirleri", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı: 24, 2004.
- Necati Elgin, "Mesnevîhân Mehmed Es'ad Dede", *Mevlânâ Güldestesi* içinde, Konya, 1965.
- Nermin Bezmen, "Es'ad Dede ile Buluşma", *Cronicle*, sayı: 1, 2005.
- Nesrin Öktay, *Muhammed Es'ad Dede ve Mesnevî Şerhi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2008.
- Pamir Bezmen, "Mevlevî Şeyhi, Şâir, Yazar, Mesnevîhân Mehmed Es'ad Dede", *Antik & Dekor*, 1994, XXIII.
- Savaş Ş. Barkçın, *Ahmed Avni Konuk-Görünmeyen Umman*, İstanbul: Klasik Yay., 2009.
- Semih Ceyhan, "Mesnevî", *DİA*, XXIX.
- Şefik Can, "Yenikapı Mevlevîhânesi'nin En Son Mesnevîhânı Tâhirü'l-Mevlevî", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Konya 1996, II/2.
- Şefik Can, *Mevlânâ ile Bir Ömür*, konuşan: Sezai Küçük, İstanbul: Timaş Yay., 2008.
- Zekeriya Kantaş, *Mahfil Dergisi: İnceleme, Tahlilî Fihrist*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2002.

63 Hüseyin Vassâf, *Bir Eski Zaman Efendisi İbnülemin Mahmud Kemâl: Kemâlu'l-Kemâl*, haz. Fatih M. Şeker-İsmail Kara, İstanbul: Dergâh Yay., 2009.

Ek I:

Tâhirü'l-Mevlevî, "Es'ad Mehmed Dede", *Musavver Dâiretü'l-Maârif*, İstanbul 1323, II, s. 1378-1379.

Es'ad Mehmed Dede Terâcim-i Ahvâl:

Selânikli olup tüccârdan Receb Efendi'nin oğludur. 1259 târihinde Selânik Kadı Abdullah Mahallesi'nde doğmuş, mukaddimât-ı ulûmu ba'de't-tahsîl Vilâyet Mâl Kalemî'ne devâm başlamış, 1280'de İstanbul'a gelerek Fâtih civârındaki Çayırılı Medrese'ye duhûl ve müderrisinden Gelibolulu Âdil Efendi'nin dersine müdâvemetle icâzetnâme ahz eylemiştir.

Bilâhare Yenikapı Mevlevîhânesi postnişîn-i fâzılı Şeyh Osman Selâhaddin Efendi'ye intisâb ederek tahrîr-i *Mesnevî* için müşârun-ileyhden izin ve muahharan Eskişehir Mevlevî şeyhi Hasan Dede Efendi'den hilâfet almıştır. 1311'de berâ-yı hac Haremeyn-i Şerîfeyn'e azîmet ve Mekke-i Mükerreme'de Şeyh İsmâîl Nevvâb ve Şeyh İmdâdullah gibi urefâ-yı ümmetle mülâkât eyleyerek avdet eylemiş, ertesi sene yanında şâkirdânından Tâhirü'l-Mevlevî de olduğu hâlde tekrâr bir Hicâz seferi de yapmıştır. Gerekle azîmet ve avdet, gerek Haremeyn'de birkaç yıl mücâveret sûretiyle yedi, sekiz hac ifâsından sonra İstanbul'a gelerek Yenikapı Mevlevîhânesi'nde hücre-nişîn olmuş ve o dâru'l-urefânın 1324'deki ihtirâkını müteâkib yine Çayırılı Medrese'ye çekilmiş, 1326 târihinde Kâsımpaşa Mevlevîhânesi mesnevîhânlığına ta'yîn olunarak 1329 Şa'bân'ının 12nci ve 1327 Temmûz'unun 25inci Pazartesi günü âlem-i ma'nâyâ intikâl eyleyerek dergâh-ı şerîf hazîresine defnolunmuştur. Revvahallahu teâlâ rûhahu.

Seng-i kabrinde târîh-i âti muharrerdir:

Mesnevîhân kenz-i esrâr ve hikem Es'ad Dede

Âlem-i devrânda dervîş-i hümâ-pervâz idi

Feyz-i nutkun ahzedenler söyledi târîhini

"Gitti sûy-i lâ-mekâna nâsîh-i mümtâz idi"

1329

Dede merhûm, hayâtını okuyup okutmaya hasretmiş ve bu sâyede add u ihâsâ olunmaz derecede talebe yetiştirmiş bir muallim-i feyyâz idi. Vâlide ve

Dâvûd Paşa Rüşdiyyeleriyle Nümûne-i Terakkî Mekteb-i Husûsîsinde Fârisî okuttuğu gibi Fâtih Câmii-i Şerîfinde *Hâfız Dîvânı*, *Gülşen-i Râz*, *Mesnevî-i Şerîf* gibi kütüb-i âliyye takrîriyle neşr-i hakâyık eylerdi. Dersine müdâvim olanlardan ba'zı erbâb-ı isti'dâda 1310 târihinde icâzetnâme i'tâsına muvaffak olmuştu. Kitâb cem'ine merâkı olduğu cihetle bir çok kütüb-i nefise cem' etmiş, hattâ bunlardan bir çoğunu Kütüphâne-i Umûmî'ye vakfetmişti. Cümlesini okumuş ve ba'zı yerlerini şerhetmiş olduğu bu kitâblar Yenikapı Mevlevîhânesi harîkinde yanıp mahvoldu.

Nümûne-i Terakkî Mektebi'nde hocalık ettiği sırada (*Nümûne-i Kavâid*) nâmıyla muhtasar bir kavâid-i fârisî yazmış ve tab' ettirmişti. Tab' olunmamış ba'zı âsâr-ı ârifânesi de vardır. Ba'zen şiir de söyler, bittabi' tasavvuf vâdisinde icâle-i kalem eylerdi. Şu birkaç beyit nümûne-i eş'ârı olarak dercedilmiştir:

Tekye-i zühhâdı ettim cust u cû
Bulmadım ezhâr-ı aşktan zerre bû
Rindler meyhâne-i vîrânede
Tuttu feryâdı cihânı sû be-sû
Cân fedâ etmek gerektir Es'adâ
Cân ile cânân olunca rû-be-rû
Allah'dır ancak ma'budun bi'l-hak
Ma'bûdun bi'l-Hak Allah'dır ancak
Olma mukayyed terk et sivâyı
Olmak dilersen insân-ı mutlak

Ek II:

***Merhûm Es'ad Dede Efendi'ye Dâir Ba'zı Hâtırât:*⁶⁴**

On seneden fazlaca bir müddet evvel Ramazanlarda Fâtih Câmi-i Şerif'ine girenler, Akdeniz tarafındaki cenâhın kemerlerinden birinin altında beyâz destârlı ve nûrânî yüzlü bir Mevlevînin *Mesnevî-i Şerif* okuttuğunu görür ve işitirlerdi.

Âlem-i bâlâyâ tennûre-güşâ olan o Mevlevî ve sadâsı, mahalle-i hâmûşâna intikâl eyleyen o mukarrir-i *Mesnevî*, İstanbul halkından çoğunun Fârisî muallimi, abd-i âcizin de üstâd ve mürebbîsi bulunan el-Hâc Mehmed Es'ad Dede Efendi idi.

Üstâd-ı Merhûm, Selânikli ve tüccârdan Receb Efendi'nin oğlu olup 1259/1257 senesinde Selânik'in Kâdî Abdullah Efendi mahallesinde doğmuştur. Kable'l-bülûğ rû'yasında düştüğü bir kuyudan yed-i saâdet-i Muhammediyye ile kurtulmuş olması, kendisine akâde-i sahîha bahşeylemiş ve evvelâ Selânik'te Bedevî şeyhi Osman Efendi'ye, ba'dehu İstanbul'da Yenikapı Mevlevîhânesi postnişini Ebu'l-kemâleyn Şeyh Osman Selâhaddîn Dede Efendi'ye intisâbına vesîle olmuştu.

1280 târihinde Dersaâdet'e gelmiş, ibtidâ İstanbullu meşhûr Hoca Şevket Efendi'den ders okumuş, muahharan Gelibolulu Hoca Âdil Efendi'nin dersine müdâvemetle icâzetnâme almıştı. *Mesnevî-i Şerif* icâzetnâmesi de Eskişehir Mevlevî şeyhi Hasan Dede Efendi merhûmudur.

Kâsımpaşa Mevlevîhânesi mesnevîhânı iken 1329 Şa'bân'ının 13. Pazartesi günü sabâhleyin alaturka bir buçuk râddelerinde âlem-i cemâle intikâl eyleyen ve dergâh-ı şerifin hazîresinde gunûde-i gufrân olan üstâd-ı müşârun-ileyh için şimdiye kadar müstakil bir kitâb yazılmamıştı.

İstanbul Rûsûmât Baş Müdüriyetinden ihtiyâr-ı tekâüd eyleyen ve merhûmun telâmîz-i hâlisasından bulunan Hacı Hüseyin Vassâf Bey Efendi *Tercüme-i hâl ve menâkıb-ı âlî'l-âl Mehmed Es'ad el-Mevlevî* nâmıyla bir menkıbenâme te'lif eylemiş.

64 Tâhirü'l-Mevlevî, "Es'ad Dede Efendi'ye Dâir Bazı Hâtırât", *Mahfil*, III/35, İstanbul, 1342, s. 171-172; III/36, s. 184; IV/39 (1342), s. 49-50; IV/41, s. 89-90; IV/45, s. 163-165; IV/46, s. 183-184; V/ 50 (1342), s. 30-31; V/54 (1343), s. 108-109; V/58, s. 186-188; V/59, s. 217-220.

Oraya derc olunmak üzere benden de ba'zı ma'lûmât ve mütâlaât talebinde bulundu. Meşhûdât ve mahsûsâtımı hâkî mufassal bir mektûb yazdım ve kitâbın neşrinden evvel Es'ad Dede nâm-ı bülendini bilenlere tahattur ettirmek ve bilmeyenlere öğretmek emel-i hâlisiyle o mektûbu ber-vech-i âti *Mahfil*'de koymaya başladım:

Ârif-i sine-sâf, fâzıl-ı güzîde-avsâf el-Hâc Hüseyin Vassâf Bey Efendi'ye

Hâdim-i ehlullah ve sâlik-i dil-âgâh efendim:

Üstâd-ı mebrûrum Mehmed Es'ad Dede merhûmun menâkıb-ı mürşidânesine dâir bir eser te'lîf eylemekte ve ona ilâve edilmek üzere bendenizden de ma'lûmât istemekte olduğunuzu işitmiş, lâkin eser-i âlînin tarz-ı tertîbine ve ma'lûmât-ı matlûbenin cihet-i âdiyyetine vâkıf olmadığım cihetle emr-i sâminizi infâz edememiş idim.

Ahîran iâre buyurulan menâkıbnâme-yi hem müteşekkîrâne, hem mütehassîrâne mütâlaa ile müstefiz oldum.

Müteşekkîrâne okudum. Çünkü: Bî-girân bir muhît-i irfân olan hoca merhûmun intikâliyle fazîlet ve reşâdet âlemlerinin uğradığı ziyâ'-i mühim, maa'l-esef çoklarının nazar-ı dikkatini celbedememiş ve o sermedî rûhun te'yîd-i nâmı için İhtifâlcî Ziyâ Beyefendi'nin yazdıklarından başka hemân da yazı yazan olmamıştı.

Bu husûsta abd-i âciz de kendi levminimden bile kurtulamam. Yalnız ufak bir gayretim sebk etmiş idi ki, o da Kanâat Kütüphanesine neşre başlanılıp harb-i umûminin zuhûru üzerine nâ-tamâm kalan *Dâiretü'l-Maârif*'in elif sin faslına "Es'ad Mehmed Dede" ismini ve gâyetü'l-gâye muhtasar bir terceme-i hâlini derc ettirebilmekten ibâret idi.

Zât-ı âlîniz ise hakk-ı taallüme riâyet bâbında şürekânızın hepsinden ileri gittiniz ve Es'ad Dede ünvân-ı muhteremine ihlâs ve ihtirâm ve şükrân misilli cevâhir-i nefiseden pür fâide bir âbide rekzettiniz.

Durdukça sühan leb u dehânda

Bâkî durur ol eser cihânda

"هل جزاء الإحسان الا الإحسان"⁶⁵ buyurmuş olan Hüdâvend-i mennân, zât-ı maârif-simâtınızı da saâdet-i dâreyn ihsânıyla şâdân buyursun.

65 "İhsânın karşılığı ancak ihsandır." (Rahmân, 55/60)

Mütehassirâne okudum. Zirâ mütâlaasıyla aşağı yukarı otuz senelik hayâtı ve o hayât-ı fâniye içinde en rûh-perver ve en zevk-âver güzêrân olan ânâtı hatırladım.

Cân u cihândakin bu hâtıralardan ba'zılarını müsâadenizle ve müsâmaha-i istimânıza iğtirâren söyleyeceğim. Fakat kâmil bir üstâdın menâkıb-ı âliyesi arasına âciz bir tilmîzin de güzâreş-i ömründen bir kısmı karışacak. Afvınızı temennî eder ve insânlardan pek çoğunun hodgâmlıktan kurtulamadıklarını nazar-ı insâfınıza arz eylerim.

Pederim Hacı Safvet Bey'in cedd-i mâderîsi ve üstâd-ı hat Mahmûd Celâleddîn merhûmun şâkird-i yegânesi olan Mehmed Celâleddîn Tâhir Efendi -ki müşâr-un-ileyhin isim ve mahlasına vâris olmuşum- Mevlevî dervîşi imiş. Demek ki hüsn-i hat için Mahmûd Celâleddîn'e, hüsn-i sülûk için de Mehmed Celâleddîn'e iktidâ eylemiş. Kerîmesi Affe Şefîka Hanım ise Yenikapı Mevlevîhânesi'nin Şeyh-i ecell ü ekmeli Ebu'l-kemâleyn Osman Salâhaddîn Dede Efendi ile süt emmişler. Pederimin amcası Mehmed Efendi, sikke-i Mevlânâ'yı dâima başında taşır bir zât imiş. Büyük pederim Ahmed Efendi ile pederimin Mevlevîliğe intisâbı olup olmadıklarını bilemiyorum. Babamı sikkeli olarak göremedim. Şu kadar ki, Cenâb-ı Pîr'e fevkalâde hürmetkâr idi ve lisân-ı *Mesnevî*'yi bir parça anlardı. Hatta pek çocukken bana *Pend-i Attâr* mukaddimesinden birkaç beyit ezberletmişti.

Nedîm'in olduğunu bilemediğim, lâkin âhenkdâr bulunduğunu pekâla idrâk ettiğim o sözleri ben tekrâr ederken o da hazîn hazîn ağlardı. Razâen ve tîbâen olan Mevlevîliğin hüsn-i te'sîri ve peder-i merhûmun çocukluğundaki feyz-i tederîsi netîcesi olmalı ki, bulunduğum mekteplerde fârisî öğrenmeye fazla gayret eder ve Ramazânlarda vakit buldukça Fâtih Câmii'nde Es'ad Dede merhûmun dersine gider, sâde fakat müessir olan o takrîri anlamaya çalışırdım.

308 sene-i mâliyesinde Menşe-i Küttâb-ı Askeriyye'den⁶⁶ neş'et eylemiş ve o sene Hazîrân'ı içinde piyâde dâiresinin üçüncü şu'besi jurnâl kısmına 80 kuruş maâşla devâma başlamıştım.

66 Menşe-i Küttâb-ı Askeriyye: Bâyezîd'de Kütübhâne-i Umûmî ittisâlindeki cesîm binâ dâhilinde idi ki, Makâm-ı Seraskerî = Harbiye Nezâreti aklâmına kâtib yetiştirmek için te'sîs olunmuş bir mekteb idi. Müddet-i tahsiliyesi iki seneden ibâret olmakla berâber tederîsât muktedir üstâdlar tarafından icrâ edildiği cihetle istifâde-bahş idi. Oradaki muhterem sîmâlar arasında Reisü'l-hattâtın Muhsinzâde Abdullah ve Alaybeyzâde Nâci Beylerle arabî ve fârisî muallimleri Yektâ ve Şâkir Efendi merhûmları dâimâ tahattur ederim.

Bir taraftan Kaleme gidiyor, bir taraftan da Fâtih Câmii-i Şerif'inde -şimdiki imâm-ı evvel- Filibeli Mehmed Râsim Efendi hazretlerinin dersine müdâvemetle *Avâmil şerhi Adalı* okuyor, maamâfih kendi kendime fârisî çalışıyor ve ufak tefek ba'zı ibârâtın tefehhümünden fârisî biliyorum vehmine düşüyordum. O sırada elime bir *Hâfız Dîvânı* geçti. Ale'l-ekser sahîfelerini karıştırıyor, ötesini berisini anlamak zannında bulunuyor, -"söylemesi kötülük" diye bir ta'bîr vardır ki burası tam yeridir- onları nazmen tercüme etmeye kalkışıyordum.

Meselâ:

کتون که بر کف گل جام باده صافست	بصد هزار زبان بلبش در اوصافست
بخوان دفتر اشعار و راه صحرا گیر	چه وقت مدرسه و بحث کشف کشفست
فقیه مدرسه دی مست بود و فتوی داد	که می حرام ولی به زمال اوقافست

Beyitlerini:

Bahâr eyyâmı gül, elde tutar peymâne-i sâfi

Olur bin dil ile bülbül ânın gûyâ-yı evsâfi

Alıp dîvân-ı eş'ârı ele çık sen de sahrâya

Bırak endîşe-i dersi, düşünme keşf-i Keşşâf'ı

Fakîh-i medrese dîn-i mest idi verdi bu fetvâyı

Şarâba hürmet et, yutma sakın emvâl-i evkâfi diye türkçeleştiriyordum. İtirâf edeyim ki asıl gazelin bakiyye dört beytindeki meâlî nazm-ı Osmânîye sokamamıştım.

Şu tercümenin Osmanlıcaya muvâfık ve ma'nâ-yı aslîye mutâbıkça bulunması, cür'etimi artırıyor. Ale'l-husûs *Kütük* sâhibi ve Rüsûmât Emâneti muâvini Hayri Bey merhûmun *Mesnevî-i Şerîf*i nazmen tercüme-ye ve neşre başlaması, münteşir kısmında ise meselâ:

67beytinin هر که بی روزیست روزش دیر شد جز ماهی زآبش سیر شد

Balığın gayrısı kandı suyunu

Bî-nasîbin kaldı ferdâya günü tercümesi gibi ma'nâdan nasîbe-dâr olmayan sözler bulunması, benim cür'et-i câhilânemi artırıyor.

Bir def'a da yine Hâfız'ın:

67 *Mesnevî-i Şerîf*, I, beyit17.

دعای پیر مغان ورد صبحگاه منست منم که گوشه میخانه خانقاه منست diye başlayan bir gazelini gûyâ nazmen tercüme ettim. Sonra utandığım gibi şimdi de sıkılarak söyleyim ki bu tercüme-i acîbe:

Ol benem kim kûşe-i meyhâne hangâhdır bana!

Pîr-i mey ed'iyyesi vird-i subhgâhdır bana! diye başlıyordu. Aşağısı –muahharan anladığıma göre– pek aşağının bayağısı olduğu için olmalı ki hâfızamda bile kalmamış.

Bu garrâ eseri götürüp Dede efendiye göstermek ve bir iki yerini tashîh ettirmek aklıma geldi. Ertesi gün Fâtih Câmîi Şerîf'ine gittim. Zamân Ramazân idi. Üstâd-ı merhûm ise ikinci namâzından sonra câmiin Akdeniz cihetinde ve şimdi Sofu Süleymân Efendi'nin vaaz ettiği yerin üst tarafında *Mesnevî-i Şerîf* okutuyordu.

Dersin hitâmını müteâkib cemâat dağıldı. Üstâdın mübârek elini öptüm. Ve lütfen tashîhi ricâsıyla manzûme-i mütercemeyi takdîm ettim.

Hazret, varak-pâreyi gözden geçirdi. Matlâının delâlet-i bâidesinden Hâfız'ın hangi gazelini tercüme etmek istemiş olduğumu anladı. Çünkü bilâhare öğrendiğime göre lisânul'-gaybın dîvân-ı sânihâtı hemân da mahfûzu idi. Direğin dibine oturdu. Ben de karşısına diz çöktüm. Taltîf ve teşvîki hâvî ba'zı kelimâttan sonra o gazeli beyit beyit okuyup izâh etti ve derse devâmım hakkında terğîbâta bulundu. Ertesi gün Hint basması bir *Mesnevî* alıp Câmî-i Şerîf'e gittim. Ba'de'd-ders beni çağırды ve elime bir kâğıt uzattı ki "Menem ki kûşe-i meyhâne" gazelinin manzûm tercümesi idi.

Elini öpüp ayrıldım. Ve tercümeyi kemâl-i dikkatle okudum. Bunda da zihâf ve imâle nekâisi bulunmakla berâber ma'nâ i'tibâriyle benimkinden bambaşka bir şeydi. Ya'nî aslın meâli tamâmıyla naklolunmuştu. Şunu da arzedeyim ki takdîr-i âlînin vechile hoca merhûm şâir değildi. Edebiyâtın kavâid ve nazariyâtını tamâmıyla bildiği ve pek iyi öğrettiği hâlde onlarla takayyüd etmek istemezdi. Gerek tercüme, gerek sünûh sûretiyle söyleyeceği bir sözü bilâ-tekellûf söyleyiverirdi. Onun için âsâr-ı nazîmesi nekâisi nazariyyeden hâlî değildir.

O sene Ramazân'ında muntazaman derse devâm ettim ve pek çok müstefid oldum. Bayrâm ziyâretine gittiğimde fakîrhânenin nerede olduğunu sordu. Ve Molla Gûrânî'de bulunduğunu öğrenince haftada iki gün Davudpaşa mektebinde dersi olduğunu, oraya giderken eve uğrayıp

banâ *Hâfız Dîvânı* okutacağını tebşîr etti. Bu gayr-ı müterakkib nî'metin teşekküründen âciz kaldığımı ifâde eyledim. Erbâb-ı isti'dâda ta'lîm-i ilmin lüzûmundan bahsetti. Bu husûsta benim de kendisine peyrev olmamı tavsiye eyledi. O tavsiye üzerinedir ki, soranlara bildiklerimi öğretmekten çekinmediğim gibi bir seneden beri de Bâyezîd Câmî-i Şerîf'inde haftada bir iki gün fârisî müzâkeresiyle meşgûl oluyor ve mükerrerem üstâdımın isr-i şerîfini ta'kîb ediyorum.

Şürekâmızdan ve mülgâ Dâhiliye Nezâreti me'mûrlarından Hüseyin Bey de aynı usûlün muakkibidir.

Dede efendi, haftada iki sabâh erkenden bendehâneye uğrar, çaylar içildikten sonra derse başlar, bir buçuk iki saat kadar takrîr-i maârif ederdi.

Vâkıa *Hâfız Dîvânı* okuyorduk. Fakat hazretin ihâta-i ilmiyyesi, kendisini mebhâhis-i şettâyâ sevk ediyor, asıl ders geri kalmakla berâber mütenevî' bahislerde terakkî ve istifâde husûle geliyordu.

Hocanın çay sevdiği ve ekseriyâ kendi eliyle pişirdiği ma'lûm-i âlînidir. Buna binâen ba'zen medresede mu'tâdı vechile suyu bol şişe içinde kaynattıktan ve çayını attıktan sonra şişenin ağzını kapar ve mendile sarıp abâsının cebine sokar, bize geldiği vakit demlenmiş ve harâret-i lâzimesini muhâfaza etmiş olduğu hâlde çıkarırdı. Ba'zen de suyu bizde kaynattırır, dâima taşıdığı zenbil, yahud çantadan çıkardığı çayı çaydâna atıp demlendirir idi.

Edebî ve ârifâne mahfûzâtı pek ziyâde olduğundan her derste bir çok beyit söyler ve yazdırırdı. O vakit gençlik icâbı benim de hâfızam kuvvetli olduğundan hemen hepsi zihnimde kalırdı. Maalesef ki o hâfıza şimdi hafazanallah denecek derekeye düştü.

Merhûmdan evde, câmide ve medresede tederrüsüm cem'an yekûn üç dört seneyi bulur.

Câmî dersleri Ramazân'da ikindiden sonra her gün, eyyâm-ı âdiyede Cum'a günleri öğle, Salı günleri sabâh namâzını müteâkib okunurdu. Hatta son zamânlarda abd-i âcizi Kâri-i *Mesnevî* ta'yîn etmişti. Ma'lûm-i âlînidir ki Kâri-i *Mesnevî*'lik tarik-i Mevlevîde bir vazîfedir. Eskiden mesnevîhân olanlar –Şeyh İsmâîl Ankaravî hazretlerinin *Şerh-i Mesnevî*'de beyânı vechile- hâfız-ı *Mesnevî* olduklarından takrîr esnâsında ellerinde kitâb bulundurmazlar imiş. Yanılmaları ihtimâline binâen yanlarında bir kâri' bulunur, şâyet mesnevîhân bir beyitte tereddüd ederse kâri' elindeki

kitâb vâsitasıyla o tereddüdü izâle edermiş. Hatta ba'zı mevlevîhânelerde yan yana iki kürsî olmasının sebebi de bu imiş. Sonraları iş hafifleşmiş, mesnevîhânlar kitâba bakmak sûretiyle ders okutmaya başlamışlar. Maamâfih de'b-i kadîmi de bozmamış olmak için kâri-i *Mesnevî* bulunmasını iltizâm eylemişler. El-ân Mevlevîhânelerde kürsî dibinde oturan eli kitâblı bir cân, teberrüken iki beyit kırâatiyle derse başlar, ondan sonra da mesnevîhân takrîre devâm eder.

Abd-i âcizin kâri'liği de böyle oluyordu. Nitekim Şeyh Celâleddîn Efendi merhûmun irtihâline sonra bir müddet ifâ eylemiştim.

Medresedeki dersler, ale'l-ekser Cum'a günleri ya namâzdan evvel, yahud sonra okunurdu.

Çayırılı Medrese'yi tahattur buyurursunuz. Bugün vîrâne hâlini alan o dârü'l-ma'rife, hâtırımında kaldığına göre ahşâb bir binâ idi. Cümle kapısından girilince bir meydânlık, ortasında üstü ağaçlı bir set, kapının karşısı ile iki tarafında sıra ile hücurât vardı. Hazretin odası, sol cihette gâlibâ üçüncü, yahud dördüncü hücre idi ki iki üç ayak merdivenle çıkılırsa da içeri sallapata girmek mümkün değildi. Çünkü pencerenin önündeki sedîr etrâftaki kitâb dolaplarının önüne konulmuş erkân minderleri şöyle dursun, keçe ve hasırın üstü bile kitâb vesâire ile perişan bir sûrette meşgûl idi. Evin içini merhûmun enfiye kutusu, gözlük, tesbîh, evrâd gibi en lâzımlı eşyâsı birkaç tane idi ki aradığı vakit elbet biri eline geçerci.

Odaya giren birinin kitâb üstüne basmamak, bir şey devirip kırmamak için oturmadan evvel kendine yer açması lâzımdı. Hatta şu hâli bilen hazret de:

- Cânâzlık bilmeyen bizim odada gezemez, derdi.

Mekteb-i Harbiye talebesinden Halîl ve Menşe-i Küttâb-ı Askeriye müdâvimlerinden Tefvîk Beylerle⁶⁸ telâmiz-i sâiresi tarafından oda tanzîm edilirse de mütâlaa veya bir şey taharrîsi netîcesinde o intizâm, yine perişanlığa münkalib olurdu.

Cum'a günleri hocanın odasında yemek de pişirirler ve züvvâr tarafından müçtemian yere serilmiş sofra bezi üzerinde yenilirdi.

Bir defa böyle bir taâmda Şeyh Mustafa et-Tûnusî ile birlikte bulunmuştum. Bed'-i taâm esnâsında Şeyh Mustafa Efendi "كلوا واشربوا"⁶⁹ de-

68 Bu gençlerin (?) ikisi de vefât etmiştir. Rahimehullah.

69 "Yiyiniz içiniz." (A'râf, 7/31).

miş ve hoca merhûmun “و لا تسرفوا”⁷⁰ demesi üzerine “إن الشيخ محمد لا يحب”⁷¹ cevâb-ı zarîfini vermişti.

Şeyh Mustafa Efendi, zül-cenâheyn bir zât-ı şerîf idi. Kendisi muhaddisînden ve meşâyih-i Şâzeliyyeden olduğu hâlde Şeyh Osman Salâhaddîn Dede Efendi merhûmdan teberrûken hilâfet-i Mevleviyye almış ve bi'l-mukâbele ona Şâzeli hilâfeti vermişti.

Şeyh Osman Efendi hazretlerine hadîs okutan Mustafa et-Tunusî, necl-i necîli Şeyh Celâleddîn Efendi merhûma da Yenikapı Mevlevîhânesi şeyh dâiresinde Pazartesi günleri *Fütûhât-ı Mekkiyye* takrîr ederdi. Hatta azîz-i merhûmun müsâadesiyle abd-i âciz de o bezm-i urefânun saff-ı niâlinde bulunurdu.

Şeyh Mustafa Efendi, gerek Celâleddîn merhûmu, gerek Mehmed Es'ad Dede Efendi'yi tarîkat-ı Şâzeliyye'den istihlâf eylemiş ve Mevlevîlik hakkında Arapça bir kitâb yazmıştı ki o kitâbda, *Fütûhât*'taki “سقيط الرفرف” [Sakîtü'r-Refref] ve “سقيط العرش” [Sakîtü'l-arş] ta'birlerinin Sultânü'l-ulemâ Muhammed Bahâüddîn el-Belhî ile mahdûm-ı mükerrerme Mevlânâ Celâleddîn Rûmî hazretlerine işâret olduğunu yazıyordu. Maalesef o mühim eserin nerede kaldığını bilemiyorum.

Halıcılar'dan Gurebâ Hastanesi'ne giden câdde üstünde orada câri derenin karşısında kâin küçük bir evde oturan Şeyh Mustafa Efendi, Ramazânlarda Fâtih Câmî-i Şerîf'i hünkâr mahfilinin altında ikindiden sonra hadîs takrîr ederdi. Sinni sekseni mütecâviz, kısaca sakalı bembeyaz olduğu hâlde yanakları kıpkırmızı, vücûdta metîn, hulkan mahbûb-i kulûb bir zât idi. Fazl u kemâli nisbetinde halûk ve mütevâzi'di. Dergâhda başı sikkeli bir çocuk bile görse elini öpmek için müsâbakada bulunurdu. Mütenevvi' yemek yemez, ekmeği zeytin yağına batırıp yemek, ba'zen kırmızı biber ilâve etmekle iktifâ eylerdi.

Birkaç sene evvel âlem-i cemâle intikâl eyledi. Rahmetullâhi aleyh ve rıdvânuhu.

Eser-i âlînzide hoca merhûmun ba'zı yârân ile teferrüce gittiğini ve bi'l-vesîle ihvânı tenbîh ve ikâza gayret ettiğini okudum.

Evet, böyle idi. Hatta bendeniz demükerreren bu tenezzüh seyrânlarında bulunmuştum ki bilhassa bir tanesi zikre şâyândır.

70 “İsrâf etmeyiniz.” (A'râf, 7/31).

71 “Şeyh Muhammed isrâf edenleri sevmez.”

Hazretin iki birâderzâdesi İstanbul'a ve berây-ı ziyâret medreseye kadar gelmiş, fakat merhûmu bulamamış. Büyükdere'de oturduklarını müş'ir bir kâğıt bırakmış. Hoca da îade-i ziyâret ve hoş-âmedî için gitmeyi kararlaştırmış. Bendenize: "Gidelim" dedi. Gittik. Büyükdere'deki yokuşlardan birinde kâin bir eve girdik. 18-19 yaşlarında iki delikanlı bizi istikbâl etti.

-Amıca Efendi! diye hocaefendi merhûmun ellerini öpmek istediler. Hazret, elini vermedi. Temennâ ve "Âkibetiniz hayrolsun" diye duâ etti. Oturduk. Öteden beriden ve âile ahvâlından konuşuldu. Sonra yemeğe da'vet ettiler. Bir cemîle ibrâzı için olacak ki sofraya çatal konulmamıştı. Hocaefendi, herkesten ziyâde benim hayretimi mûcib olan bir talebde bulundu. Çatal getirilmesini söyledi ve çatal ile döke saça yedi.

Biraz daha sohbetten sonra avdet ettik. Yolda çatal istemesinin sebebini sordum.

-Bunlar def'-i hâcet ederler de ellerini yıkamazlar. Parmakları sahana girmesin diye getirttim, cevâbını verdiler.

1310 sene-i hicriyesi idi ki hoca merhûm farîza-i hac îfâsına niyet etmiş. Mahmûdiyye ve Dâvûdpaşa mektebelerindeki derslerini Hâfız Hayrî Efendi'ye -ki o da vefât etti- terkeylemiş. Talebesinden ba'zılarına birer icâzetnâme vermiş. Lâyık olmadığım hâlde abd-i âcize de bir icâzetnâme i'tâsı lütfunda bulunmuştu.

Parlak bir teveccüh eseri olmak üzere fakîri "Şemseddîn" talkîb etmiş ve o ünvânı hâvî bir mühür hakkettirmiş. Hatta icâzetnâmeye "محمد شمس الدين طاهر طهر الله قلبه عما سواه"⁷² cümle-i duâiyyesini ilâve eylemişti.

Sonra bu mührü, el-ân Üsküdâr Mevlevihânesi postnişîn-i fâzılı yâr-ı cânım ve dâder-i vicdânım Şeyh Remzî Efendi'nin birâderi Şemseddîn Efendi merhûma hediye etmiştim.

İcâzetnâmemde mülgâ Harbiye Nezâreti Levâzım Dâiresi mümeyyizlerinden iken hayren tekâüde sevkedilen Hâfız Tahsîn Beyefendi tarafından ta'lîk hat ile levha şeklinde yazılmış ve çerçevelettirilip kütüphanemin cidâr-ı ihtirâmına asılmıştı. Vâ-esefâ ki Fâtih harîk-i kebîrinde fakîrhânem ile bütün esâsü'l-beyt arasında o kıymetli yâdigâr ile Hicâz'dan gönderdiği tek nüsha ve arabıyyü'l-ibâre *Bahâristân Şerhi* remâda münkalib oldu.

⁷² "Mehmed Şemseddîn Tâhir (Allah onun kalbini mâsivâdan pak eylesin)"

Eser-i âlînzinde sûreti münderic olan bu icâzetnâmeysi teberrüken istinsâh ettim. Öbürlerinin ziyâna ise hâlâ yanıp durmaktayım.

Merhûmun Hicâz'dan avdeti 1312 Muharreminin ibtidâlarına müsâdif bir Pazartesi günü idi ki gelir gelmez ziyâretine şitâb eylemiş ve mâkâmât-ı mübârekeden teberrüken getirilmiş ba'zı hedâyâsına nâil olmuşum.

Ertesi Salı günü kalemde bulunduğum sırada ma'hûd büyük zelzele oldu. Harbiye Nezâreti'nin çatısından bir kısmı ve saçaklarından ba'zıları yıkıldı. Dehşet ve müşkilât içinde dışarıya fırladık.

Garîb değil mi? Evden ve âileden evvel hoca hâtırına geldi. Kalem arkadaşlarımdan ve benim gibi şaşıranlardan Hamdi Bey ile Çayırılı Medrese'ye gitmek için Fâtih'e çıktık. Hamdi Bey burada iken evine gitmek lüzûmunu hissetti. Bense azmimi değiştirmedim. Medreseye gittim. Hocaefendiyi ortadaki settin üstünde oturur buldum. Ziyâretime teşekkür ve duâ ile berâber eve gidip gitmediğimi sordu. Hayır cevâbını alınca "haydi gidelim" diyerek benimle berâber bize kadar geldi. Hatta lâzım olur diyerek Fâtih'ten iki okka ekmek aldırdı ki bu lüzûmu sonradan anladım. Çünkü zelzele ve inhidâm dolayısıyla ba'zı fırınlardan ekmek çıkmamış, bize ekmek getiren tablakâr da o gün gelmemişti.

Hocaefendinin avdetiyle derslere başlanmış, meşhûdât-ı Hicâziyyesinin istimâi da bende hac seferi arzusu uyandırmıştı. O senenin Cemâdiye'l-âhiresi içinde masârif-i seferiyye elde edilebildiği için hazrete refâkat ve delâlette bulunmasını ricâ ettim. Bilâ-tereddüd kabûl eyledi ve evvel be-evvel beni Yenikapı Mevlevîhânesi'ne götürüp merhûm Şeyh Celâleddîn Efendi hazretlerinden sikke giydirtti ve mürşid-i müşârun-ileyhe biat ettirdi. Vâkıa daha evvel hoca merhûm abd-i âcize telkîn-i zikir etmişti. Lâkin tarîkaten biat vermemişti.

Ma'lûm-i âlînzidir ki tarîkatta biat, onu veren şeyh ile alan dervîş arasında yekdiğerini dervîşliğe ve şeyhliğe kabûl etmiş olduklarına dâir el ele tutuşmak sûretiyle yapılan bir muâhede demektir ki bir mürîd ancak bu taahhüdden sonra o şeyhin dervîşi olur.

Hoca merhûm, kendisinden me'zûnen zikir ve semâ' ettiğim hâlde bana biat vermemiş, benim kendisinden değil, Şeyh Celâleddîn Efendi merhûmdan feyz alacağımı söylemişti ki buna kavlen ve fiilen delâlette bulunması, merhûmun me'âlî-i ahlâkiyyesinden bir nümûne-i kemâl olmak üzere gösterilebilir. Zirâ hiçbir hoca, şâkirdini diğeri bir üstâdın tadrîsine, hiçbir şeyh de mürîdini diğeri bir mürşidin terbiyesine göndermek istemez. Meğr Es'ad

Dede gibi başkalarının menfaatini hodgâmlığına tercih edenlerden ola.

1312 Salı Cemâdiyelâhire içre

Cebin-sây-ı dehâlet oldu Tâhir bâb-ı Mollâ'ya

İlâhî lütf u ihsânınla ol cüyende-i feyzin

Külâh-ı biati hem-pâye olsun arş-ı a'lâya kıt'a-i duâiyyesiyle tespit etmek istediğim Mevlevîlik intisâbının ertesini gün Mısır'ın Tevfik-i Rabbânî vapuruyla İskenderiyye'ye müteveccihen İstanbul'dan hareket ettik.

İskenderiyye'de bir iki gün ikâmet ve *Kasîde-i Bür'e* nâzımı İmâm Bûsîrî gibi meşâhîri ziyâretten sonra trenle Tantâ'ya gittik ve Seyyid Ahmed el-Bede'î ile Seyyid Abdü'l-âl hazerâtını ziyâret ettik.

Bu ziyâretlerin tafsiline hem makâmın müsâadesi yok, hem de o makâmâtın mehâbetiyle berâber türbedâr ve seele takımının bahşîş talebiyle iz'âcâtı etrâfa bakılmaya meydân vermediğinden doğru dürüst ma'lûmât vermek imkânı mefkûd. Yalnız tuhaf bir vak'ayı nakletmeden geçemeyeceğim:

Seyyid Bedevî hazretlerinin makâm-ı harîminden dışarıya çıkınca kıyâfetimiz Tantâ çocuklarının nazar-ı hayretini celbetmiş olmalı ki destârlı benim başımdaki dâl sikkeyi Mısır fellâhlarının giydikleri ve "tartûr" dedikleri keçe külâhın büyüğü zannetmişler. Binâenaleyh (شوف أبا الطرطورا)⁷³ diye mütekerrir bir âhenk ile bizi istasyona kadar teşyî' ettiler ve istasyon me'mûrunun tekdîri üzerine dağıldılar.

Çocukların şu hareketi, bizi kızdırmamış bilakis hoşumuza gitmişti.

Şu fıkrada hoca merhûmun tarîkattaki âdâb ve merâsime ne kadar riâyetskâr bulunduğunu anlatır:

Ma'lum-i âlînidir ki tarîkatimizde bir mesnevîhânlık destârı vardır. Takrîr-i *Mesnevî*'ye kâdir olan zevâta Çelebi Efendi hazretlerinin emri tahrîrisi ile bunun sikke üstüne sarılmasına müsâade olunur. Ba'zen o kudreti hâiz olmayan, fakat tarîk içinde kîdemi bulunanlara da verildiği vardır ya. Artık böylelerine "Mesnevîhânlık pâyesi tevcihi" denilmelidir.

Dede Efendi merhûm, bizim gibi değil, bi-hakkın mesnevîhân olduğu cihetle Şeyh Osman Efendi hazretlerinin inhâsı ve Çelebilik makâmının

73 "Tartûr giymiş şu kimseye bak."

müsâadesiyle destâr sarmaya me'zûndu. Kâhire'ye varıncaya kadar da destârlı sikke ile bulunmuştu.

Ümm-i dünyâ'ya takarrub edince sikkesini çıkardı. Destârını çözmeye başladı.

ساقی مگر وظیفہ حافظ زیادہ داد کاشفته گشت طرہ دستار مولوی⁷⁴

latîfesiyle destârı çözmeyenin sebebini sordum.

- Mevlevîhâneye gideceğiz. Postnişin olmayan bir mevlevî, destârlı sikke ile Mevlevî tekyesine gidemez. Âdâb-ı tarîkâta münâfidir, cevâbını verdi.

Kâhire'de Mevlevîhâneye misâfir olduk, tesâdüfen bir mübtedî mukâbelesinde bulunduk. Mesmûunuz olmuştur ki mübtedî mukâbelesi, semâ' meşkinde imeleke peydâ eylemiş olan bir "cân"⁷⁵ semâ'hânedeki âdâb ve merâsime ve müçtemian semâ' etmeye alıştırmak için yapılan hafif tertîb bir mukâbeledir. Bunda tekyenin şeyhi postunda bulunmaz ve selâmlar esnâsında âyîn-i şerîf okunmaz.

Kâhire'de kaldığımız iki gün içinde Câmi-i Ezher'le berâber Meşhed-i Hüseyinî ve İmam-ı Şâfî, Seyyide Nefise, İbnü'l-Fârız gibi ekâbirin türbelerini ziyâret ettik.

Meşhed-i Hüseyin -ki Câmi-i Haseneyn diyorlar- gâyet mehib ve muhterem bir yer. Seyyidü's-şühedâ hazretlerinin re's-i mübâreki orada bulunduğu hakkındaki rivâyet ihtilâflı olmakla berâber derûnunda fevkalâde mehâbet var. O kadar ki girdiğim esnâda uğradığım ra'şeden ayakta duramadım. Diz çökmeye mecbûr oldum.

Urefâ-yı uşşâkın şeyh-i sühandâmı ve

روحی لك يا زائر في الليل فدا يا مونس وحشتي إذا الليل هدا
إن كان فراقنا مع الصبح بدا لا أسفر بعد ذاك صبح أبدا⁷⁶

rubâîsinin kâil-i hassâsı Ömer bin el-Fârız hazretleri de türbe-i mahsûsasında ve pek muhterem bir sükûn ve vakar içinde ğunûde idi.

Bir de Kaygusuz Sultân denilen Bektâşî Tekyesi'ne gitmiştik. Fakat nasîb almak için değil, dâhilindeki mağarayı görmek için.

74 "Sâki şayet Hâfız'ın vazifesini artırırsa, Mevlevî destârının taylasâmı çözüldür."

75 Derviş makâmında "cân" denilmesi istilâhât-ı Mevlevîyededir.

76 "Ey gece ziyâretçisi, ruhum sana fedâdır, ey gece olduğunda yalnızlığımın münisi.

Sabahla birlikte şayet ayrılık meydana gelecekse, artık ebediyyen sabah yola düşmeyeceğim."

Tekye, ehrâma nâzır bir tepecik üstünde mebnî. Harîmi dâhilinde epeyce geniş ve uzunca tabîi bir mağara var.

Dergâh-nişin cânların ifâdesine göre Kaygusuz Sultân Ka'be'ye gitmek üzere teberiyle o tüneli açmaya başlamış. Fakat ömrü vefâ etmemiş! Mağara derûnunda ricâl-i Mısriyyeden ba'zılarının muhteşem kabirleri vardı.

Mısırlılar, Kaygusuz Sultân'a "Ebû Abdullah el-Mağârevî" diyorlar. Ehrâmı dergâhın bağçesinden temâşâ ile iktifâ eylemiştik.

Kâhire'de iki gün ikâmet ettikten ve büyücek bir sandık dolduracak kadar kitâb alıp İstanbul'a gönderdikten sonra Süveyş'e gittik. Hicâz sevâhilini ta'kîb edecek olan el-Mahalle vapuruna bindik.

Bahr-i Ahmer'de sefer eden vapurların kamaralarında oturmak ve yatmak hemân da kâbil degildir. Çünkü âdetâ hamâm halveti gibi olur. Bunun için birinci mevki' yolcuları bile ekseriyet i'tibâriyle geceyi, gündüzü güverte üzerinde geçirirler.

Biz de serince ve ehvence seyâhat maksadıyla güverte yolculuğunu ihtiyâr eylemiştik. Vapurda bir çok müslümân ve hac yolcusu olduğu için beş vakit ezân okunuyor, cemâatla namâz kılınıyor, Kur'ân-ı Kerîm tilâvet olunuyor, hülâsası müslümânca yolculuk ediliyordu. Birinci mevki' yolcularından ve Hind ulemâsından bir müslümânla görüşmüştük. İsmi öğrendiğim bu zât, hoca merhûmun fazl u kemâlini takdîr ediyor ve ba'zı es'ile îrâdıyla istifâde eylemek istiyordu.

Bilirsiniz ki merhûm, mübâheseden hiç hoşlanmaz ve gâyet iyi bildiği hâlde Arapça ve Acemce ile serbestçe konuşamazdı. Onun için Hintlinin suâllerine karşı cevâb vermekte -bilmediğinden değil- müşkilâta uğruyor, Arapça başladığı bir sözü Fârisî ile, yâhüd Fârisî ibtidâ ettiği bir ifâdeyi Türkçe ile itmâma uğraşıyordu. Bense şu hâle karşı gülmekten zabt-ı nefis edemiyor, bildiğim kelimât ile merhûmun tercümân-ı bî-zebânı oluyordum. Bu manzara karşısında Türk ulemâsını âlem-i İslâm'ın yabancı bırakan en mühim âmilin lisân-ı tekellüm mes'elesi olduğunu, memleketimizde müntesibîn-i ilme Arap, Acem ve Urdu lisânlarının ameli bir sûrette okutulmasının derece-i vücûbda bulunduğunu anlıyordum.

Yine o vapur derûnunda idi ki üstâd-ı merhûmu nasılsa kızdırmak küstâhlığında bulunmuştum:

Hocaefendinin ifâde, bende ise istifâde merâkı olduğundan Şeyh

Gâlib'in:

"Dükkânda, sokakta, her mahalde" dediği gibi biz de trende ve vapurda nerede olursa olsun okutmaktan ve okumaktan hâli kalmıyorduk.

Hocanın koynunda *Hâfız Dîvânı*, abd-i âcizde ise *Mesnevî-i Şerîf*'in cild-i evveli vardı. Merhûm ekseriya *Dîvân*'ı çıkarır, oradan bir gazel takrîr eder, ben de fırsat buldukça *Mesnevî*'yi açar, bir iki sahife okuyup anlayamadığım yerleri istizâh eylerdim.

Yolculuk bilhâssa hac seferi te'siriyle olmalı ki bir def'a aramızda *Hâfız* ve *Mesnevî* okunması husûsunda ihtilâf çıktı. İrticâlen denecek bir sür'at ve sühûletle aklıma gelen:

Mevlevîyim i'tikâdımca benim

Mesnevî besdir berây-ı mev'ıza

Pîrimin nutk-i celîli var iken

İhtiyâcım yok kelâm-ı Hâfız'a kıt'asını okuyuvermek cür'etini gösterdim.

Merhûm, şu münâsebetsizliğimi hoş görmedi ve beni te'dib etmiş olmak için başını çevirip dargınlık irâe etti.

Hocayı rencide ettiğimi anladım ve isti'fâ-yı kusûr için bahâne aramaya başladım. Fakat yarım sâat geçmemişti ki kendisi hitâb ve iltifâta bulundu. Hemân elini öptüm ve afvımı diledim. Öyle zannediyorum ki afvı ca'li değil, samîmî idi.

Çünkü lisânı kalbine muğâyir olanlardan ve hissi hilâfına söz söyleyenlerden değildi. Rahmetullahi aleyh.

Merhûmun bir def'a da fevkalâde bir telâşını görmüştüm:

Medîne-i Münevvere'nin iskelesi olan Yenbûu'l-bahr'de bulunuyor, ve Medîne'ye gidecek kâfilenin hareketini bekliyorduk.

Yenbûu'l-bahr, Medîne iskelesi ve bir kazâ merkezi ale'l-husûs hannâ ve hurmâ mahreci olduğu hâlde susuzluk ve pislik gibi mühim iki âfetin zebûnudur.

Deve ayağıyla üç günlük mesâfede vâki' Yenbûu'l-nahl'de cârî su varken ve cüz'î bir himmetle oradan Yenbûu'l-bahr'a isâlesi kâbil iken şu emr-i hayra teşebbüs kimsenin hâtırına gelmemiş, gerek ahâlî, gerek huccâc, kazılan çukurlara yağmurdan toplanacak suları içmeye mecbûr bırakılmıştır.

Hac mevsimlerinde ğâlî fiyat ile satılan bu mâyi'lere su demekten ziyâde çamur ve yosun ıtlâkı doğru olabilir.

Pisliğe gelince çocukların göz pınarlarında biriken sinekler, onları siyâh gözlük takmış zannettirir ve yarım okka et alınır da kıydırıldıktan sonra tartılacak olursa sineklerin ihtilâtından mutlaka bir okka gelir.

Kâfile beklediğimiz günlerden birinde âbdest almak için sâhile ve karantina dâiresinin önündeki merdivene inmiştim. Denizde ve cezr hâlinde bulunan sular çekilmiş, merdivenden yetişilemeyecek bir seviyeye inmişti.

Arapların ağaç kütüğünden oymak sûretiyle yaptıkları ve "hûrf" dedikleri bir kayak! Oraya bağlanmıştı. İpini çektim ve hûrîye binip su sathına yaklaşmak istedim. Ayağımı atar atmaz kayak devrildi. Ben, denize düştüm. Pek iyi yüzmek bilmezsem de orasının boyu geçmeyecek kadar sığlığını evvelce görmüş olduğum için telâş etmedim. Âbdest alacakken gusletmiş oldum.

Hoca merhûm, benim düştüğümü görmüş. Cübbesi bir tarafta, entârisi bir tarafta uçarak kenara kadar koşmuş, orada çırpınıyor ve "Aman!" diye bağırıyordu. Davrandığımı ve merdivene yaklaştığımı görünce oraya geldi ve elimden tutup çıkmama yardım etti.

Yenbû'dan Medîne-i Müneverre'ye beş günde vâsıl olduk. Yolculuğumuz zahmeti nisbetinde neşveli geçti. Beheri bir altına almak üzere iki deve tutmuştuk. Birinde biz bulunuyorduk, biri ise eşyâmızla Muhammed Efendi isminde bir Medîneliyi hâmil idi. Allah râzı olsun bu adam, meşâkk-ı sefere mütehammil olduğundan çok işimize yaramış, ezcümle yol yemeği olan pilavımızı pişirmişti.

Hocanın yoldaki hâli, hakîkaten âşıkâne idi. Sinninin ve za'fınınistirâhate olan ihtiyâcına rağmen deveden müşkilât ile iniyor ve yayan gitmeye çalışıyordu. Geceleri ise uyumuyor, bülend-âvâz ile zikrederek bitâplıktan sızmak derecesine gelen beni de uyandırıyor.

Ba'zen de Mevlânâ Câmî'nin:

محمل رحلت بیند ای ساریان کز شوق یار میکشد هر دم برویم قطره های خون قطار⁷⁷

diye başlayan iştiyâknâmesini okuyor ,bâ-husûs bunun:

محمل امشب دیرمی جنبد حدا آغاز کن بی نوایانرا نوای دیگر از نو ساز کن⁷⁸

77 "Ey sârbân, taht-ı revâna bak ki sevgilini iştiyâkı sebebiyle götürüyor. Her an kervan katarının kan damlalarını götürüyor."

78 "Taht-ı revân bu gece kesinlikle harekete geçmeye koyul. Ve sessiz kalanlara yeniden başka bir ses ver."

beytini tekrârlıyor ,yâhûd yine Mevlânâ-yı müşârun-ileyhin:

کی بود یا رب که جا در یثرب و بطحا کنم که بمکه منزل و گه در مدینه جا کنم⁷⁹
matla'lı gazelini inşâd ediyor ve yâhûd Şeyhülislâm Çelebizâde Âsim Efendi'nin:

*Ey sârbân zimâmı çek semt-i kûy-i yâre
Vîrâne dilde zîrâ yer kalmadı karâre
Ey sârbân-ı müşfik hiç olmadın mı âşık
Âheste-revlik etme rahmeyleyip bu zâre
Âzürde-pâ olursa cemmâzen eyleyim ferş
Dîbâce-i cebînim şevk ile reh-güzâre
Ben derd-mend-i aşkam bir yerde etmem ârâm
Tâ vâsil olmayınca serhadd-i kûy-i yâre
Dârü's-sekîne, ya'nî şehri-i Medîne k'oldur
İzz ü şerefle me'vâ şâh-ı kerem-şiâre
Sultân-ı mülk-i sermed, mahbûb-i Hak Muhammed
Kim kulluğu şerefdir şâhân-ı tâcdâre*

ebyat-ı şevk-âyâtıyla gözyaşları döküyordu. Abd-i âciz de terkîb-i Câmî'yi muahharan tercüme ve "Nevâ-yı Garâm" ünvânıyla neşreylemiş olduğum gibi (.... کی بود) gazeline yolda iken:⁸⁰

79 "Ey Rabbim, Batha ve Yesrib'de olayım. Mekke'de konaklayayım, Medine'de yerleşeyim."

80 Mevlânâ Câmî'nin gazeli:

که بمکه منزل و گه در مدینه جا کنم وز دو چشم خون فشان آن چشمه را دریا کنم نیست صبرم بعد ازین کامروز را فردا کنم تاز فرق سر قدم سازم زدیده پا کنم جتم این بس که بر خاک دوت ماوی کنم یا به پایت سر نهم یا سر درین سودا کنم جامی اسانامه شوق دگر انشا کنم	کی بود یا رب که جا در یثرب و بطحا کنم بر کنار زمزم از دل بر کشم یک زمزمه صد هزاران دی درین سودا مرا امروز شد یا رسول الله بسوی خود مرا راهی نمای آرروی جنت الماوی برون کردم زدل خواهم از سودای پا پوست نهم سر در جهان هر دم از شوق تو معذورم اگر هر لحظه بی
---	---

[Gazel için bk .Molla Câmî ,Divân-ı Kâmil-i Câmî, nşr. Hâşim Rızâ, Tahran: Çaphâne-i Piruz 1922, s. 549.]

Câmî'nin bu na't-ı şerifini Medhî isminde bir Türk şâiri nazmen tercüme etmiş, fakat mahlas beytinde ismini zıkr ile kendine mâl eylemiştir.

Latîfi Tezkiresi'nde deniliyor ki:

Medhî rahmetullâhi aleyh: Livâ-yı Amasya tevâbiinden Ladik nâm kasabadandır. Hâci Mûsâ adıyla ma'lûm Hâccu'l-haremeyen olup nice def'a hüccâc-ı rahmet-netâc ile mekşûfu't-re's giryân u nâlân Lebbeyk-güyân makâm-ı Merve'de Safâ'ya sa'y-i tâm ve cebel-i Arafât'ta kalb-i hazîn ve dil-i pür-enîn birle sohbet-i şâm etmiştir. Bu şiiiri zikrolunan hâlâtü câmi' ve metâli-i eş'ârından envâr-ı tevfiât tâli' ü lâmi'dir.

اتباع آرزوی این دل شیدا کنم
پای شوقم در بوادی چون صبا پیما کنم
از سرشک آن دو چشمه دشت را دریا کنم
من ز نای سینه ام آوای اوج آرا کنم
قیس وش در جستجویش دور احیا کنم
خاک پا کش توتیای دید بینا کنم
خواهم اندر روضه پیغمبری یک جا کنم
کی بود یا رب دخول جنت اعلیٰ کنم
اشک پر خون پشیمانی دران اجرا کنم
روضه عرض آستان ملجأ و مأوا کنم
خویشرا در کلستان بلبل گویا کنم
رحم کن با آب وصل این نار را اظفا کنم
همجو جامی نظم نعت طاهرت انشا کنم

کی بود یا رب که رو در وادی سودا کنم
اشتر مستانه وش کیرم طریق کوی یار
چشم چشم که ینبوع الغرامست از فراق
ساربان یا لیل کوید با حجازی نغمه ها
از هوای لیلی و اللیل گیسودار من
بوکه دریابم سر باب السلام دلبرم
کفته ام باب السلام دلبرم قصدم از ان
جنت اندر جنتست آن جای قدسی ملتجا
برستان رفعتش مالم جبین معصیت
یا رسول الله من بیچاره را رخصت نمای
اندران نالم ز مهر و الضحیٰ رخسار تو
یا رسول الله دخیلک سوختم اندر فراق
فکر آن دارم که تا دارم زبان اقتدار

Nazîresini yazmış ve:

Düş oldu gönül bak yine bir şevk-i nevîne

Âteşine âlâm-ı ğarâm oldu bu sîne

Bir câ-yı mukaddes ki dilin bâdî-i şevki

Tebdîl edemem zerresini çerh-i berrîne

Ya'ni ki şeref-menzil-i sultân-ı risâlet

Reşk-âver-i nüh tâk-ı felek şehri Medîne

Ol şehri şeref-zâ ki Hüdâ cılve-geh etmiş

Şiir der medh-i Mekke-i Mükerreme

Yâ Rab ol dem kânî kim azm-i reh-i Bathâ idem

Tâ Safâyile tavâf-ı Ka'be-i ulyâ idem

Dem-be-dem zemzem kenârında kuluben zemzeme

Âb-ı çeşmümle revân ol çeşmeyi deryâ idem

Yâ Rasûlallah cenâbın hâkine yüz sürmeye

Bana yol göster gözüm ol yolda tâ ki pâ idem

Geh Medîne çevresinde çehrem üzre çizginüp

Geh mübârek mescidinde hizmet-i Mevlâ idem

Medhin itmek kasdına cândan eğerçi Medhî yem

Sana lâyük medhi ammâ ki kaçan inşâ idem

[bk. Latîfi, Tezkiretü'ş-Şu'arâ ve Tabsratü'n-Nuzamâ (inceleme-metin: Rüdvan Canım), Ankara 2000, s. 496]

*Ma'şûk-i cihân bendesi ol nûr-i mübîne
Ol buk'a-i mes'ûde ki gûyâ sade f olmuş
Peygamber-i zîşân gibi bir dürr-i semîne
Peygamber-i zîşân ki onun bastığı toprak
İndimde müreccah görünür arş-ı behîne
Hak etse müyesser de gidip muktedir olsam
Hâk-i dıraşânına bir vaz'-ı cebîne
Mahbûbun için olsun yâ Hâlik-i bî-çün
Rahmeyle kulun Tâhir'e ol abd-i kemîne
Varsın okusun ravza-i pâkinde tahîyyât*

Peygamber ile âline ashâb-ı güzîne gazel-i na't-âmizini tanzîm eylemiştim ki hoca merhûm her ikisini de beğenmiş ve nâzım-ı nâ-çizine duâ etmişti.

Medîne-i Münevver'e gireceğimiz günün gecesi idi ki hoca merhûm:

-Oğlum! Yarın oruç tutalım. Huzûr-ı nebevîye sâim olarak girelim, demiş; her ikimiz tarafından savm-ı ferdâya niyet edilmişti.

Vaktâ ki sabâh oldu ve belde-i tâhirenin uzaktan görüldüğü tepeciğin başına gelindi, develerden indik. Bir iki saat yayan yürüdük. Anberîye kapısından içeriye girince oradaki Karakol zâbitânından biri, koşup hocanın elini öptü ve çay içmeye da'vet etti. Yorgunluk te'sîri, yahud aleyhi's-salât efendimizin bir ziyâfeti olmalı ki ikimiz de oruçlu bulunduğumuzu unutmuştuk.

Karakolhâneye girdik, getirilen çayları kemâl-i iştihâ ve telezzüzle içtik. Çaya gınâ gelmişti ki bizim de oruçlar hâtıra geldi.

Medîne-i Münevver'e de Hoş Cemâl denilen yerde Şeyh Abdülkâdir Efendi nâmında bir zâtın evine inmiştik.

Bu zât gâyet mükrîm idi. Âdetâ "و يؤثرون على انفسهم ولو كان بهم خصاصة"⁸¹ medîha-i ilâhiyyesine mazhar olanların veresinden bulunuyordu ki üç haftalık iskân ve it'âma mukâbil verilen cüz'î bir meblağı kendisine kabûl ettirinceye kadar epeyce uğraşmıştım.

Belde-i tâhire ile teşerrûfümüz üç hafta kadar devâm etmişti. Bu müddet zarfında Harem-i Şerîfe müdâvemet, hatta Hücre-i Saâdet-i Nebevîye

81 "Kendileri zaruret içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler." (Haşr, 59/9)

dâhilinde kandil yakmak sûretiyle hizmet bahtiyârlığına mazhar olduk. Bir gece derûn-i Harem'de kalarak iktisâb-ı füyûzât eyledik ki bunların ta'rif ve tavsîfi kalem-i aczimin iktidârı hâricindedir.

وصف معراج حقیقت از من یدل مپرس⁸²

Kubâ ,Uhud ,Kibleteyn gibi şehir-i mübârek havâlisindeki meâsir-i müteberrikeyi de ziyâret ettik .Râkiben bir cevelân esnâsında Medîne dışarı-sındaki bir sâhada mebnî bir kubbenin önüne geldiğimizde Resûl-i Ekrem efendimizin orada ok atışı ve koşu yaptırmış olduğunu hocaefendi söyledi:

-Haydi biz de o sünnete ittibâ 'edelim ,dedi .Atlarımızı sürdük .Ben, eğer kaşımı yakaladığım ve düşmeyeceğime kanâat getirdiğim için atımı dört nala kaldırdım ve merhûm ile delîli geçtim .Yalnız kürküm düşmüştü ki içinde ben yoktum.

Sonra bir kenarda kocaman bir deve kafası gördük .Hoca merhûmun belindeki Karadağ revolveriyle ona karşı pek yakından bir kurşun attık .Gâliba üçümüz de vuramamıştık ki kafa üzerinde isâbet nişânesi görülmüyordu.

Medîne-i Tâhire'de bir Mevlevî zâviyesi vardır. Bir gece oraya gittik. Birkaç kişiden ibâret olan ihvân-ı Mevleviyye ile ism-i celâl okuduk. Sâdât-ı Rifâiyye'den Şeyh Hamza Efendi'nin, Seyyidinâ Mâlik cihetinde meşâyih-i Kâdiriyye'den bir zâtın tekyelerinde bulunduk. Kezâ tarikat müessisi Ahmed bin İdris hazretlerinin halifesi İbrâhim er-Reşîd'in hulefâsından olup Medîne'de irşâda me'mûr bulunan Şeyh Ahmed Denderâvî'nin meclis-i zikrinde de hâzır olduk.

Bu zât bilâhare Mekke'de gördüğümüz Şeyh İsmâil Nevvâb'ın pirdâşı olduğu hâlde onun tabiatı hilâfına gâyet cezbedâr ve celâlli idi.

Medîne'den ayrılacağımız gün hoca merhûm, müşkil bir teklîfde bulundu.

-Biz, buradan gideceğimiz için ehl-i Medîne hükmündeyiz. Medînelilerin mîkâtı ise Cuhfe'dir. Orada ihrâma gireceğimize burada girelim. Muhrim olarak huzûr-ı nebevîden ayrılalım, dedi.

Hocanın fikri azîmet idi. Hâlbuki biz, Yenbû' tarîkiyle bahren avdet

82 "Hakikat mirâcının keyfiyetini gönülsüz olan benden sorma!"

edecektik. O tarîkin mîkâtı ise Râbiğ hizâları idi. Maamâfih mûmânaat göstermedim. İhrâma girdik ve muhrim olduğumuz hâlde vedâ' ziyâretini yaptık. Fakat Bâbu's-selâm hâricinde Sirozlu Hoca Mustafa Efendi'ye tesâdüf ettik. Gideceğimiz yolda ihrâmlı bulunmanın müşkilâtından bahsederek azîmet değil, ruhsat tarîkini tutmamız tavsiyesinde bulundu.

Hocaefendi, bu munsif ihtârı kabûl eyledi. Binâenaleyh tekrâr giyindik.

Yenbû'dan Cidde'ye gitmek için o vakitki idâre-i mahsûsanın Ni'met isimli küçük bir vapuruna bindik ki Hayri Kaptan nâmında kolağası ve dervîş-nihâd bir süvârîsi vardı.

Mısır vapurları, her iki iskele arasında 15-20 sâat arasında kat' eyledikleri için biz de ona göre nevâle tedârik etmiş, hatta Hayri Kaptan'ı da da'vetle berâber yemiştik. Fakat vapurda kılavuz bulunmadığı, Şâb denizinde ise geceleri kılavuzsuz vapurun hareketi kâbil olamadığı cihetle Yenbû' ve Cidde arasındaki mesâfeye ancak üçüncü gün akşam üstü gidebildik ve bu müddet zarfında Allah râzı olsun süvârî tarafından beslenildik.

Cidde ile Mekke arası merkeble 12, deve ile 18-20 sâatta kat' olunur. Biz, deve ile gitmiş ve zemzem sakalarından Hanefî müezzinizâde Şeyh Abdüllatîf Efendi'nin evine misâfir olmuşuk.

Bu ev, Harem-i Şerîf'den Cennetü'l-muallâ'ya giden ve Mes'â caddesinin arkasını teşkil eden Kuşşâşiyye caddesinde kâin idi. Ben, bunun bir odasını isticâr eyledim. Hoca merhûm, Harem-i Şerîf dâhilindeki bir medresenin bir hücreğini tercîh etti. Çünkü Beyt-i Muazzam'dan -velev ki birkaç adımlık olsun- uzaklaşmak istemiyordu.

Gündüzleri berâber bulunuyor, yatsı namâzından sonra odalarımıza çekiliyorduk. Maamâfih hoca merhûm, Medîne'de iken ne kadar temkînlî ise Mekke'ye gelince o nisbette müncezib görünüyordu.

Âdetâ "با خدا دیوانه باش و با محمد هوشیار باش" "Hak ile divâne, Hz. Peygamber ile ayık ol" tenbîh-i ârifânesine tatbîk-i hareket etmişti.

Belde-i Mübâreke ile teşerrüfümüzden bir iki gün sonra Ramazân oldu. Hoca merhûm da Harem-i Şerîf dâhilinde ve Hanefî makâmının arkasındaki seddin üstünde *Mesnevî* okutmaya başladı.

Bittabi' dersinde bulunuyor ve ifâdât ve harekâtının cezbedârâne oldu-

ğunu görüyordum. Her gün başka bir şekil ile, meselâ bir gün destârlı sikke, kolsuz hayderî, kuşaksız entârî ile, ertesi gün buhâra takyesi, maşlah ve arap modası ile derse geliyordu.

Bir gün Hint ulemâsından ve İdrîsî meşâyihinden Şeyh İsmâil Nevvâb hazretlerinin ziyâretine gitmiştik.

Bu zât-ı şerîf, meşhûr Hâce Rahmetullah'ın dâmâdı ve Mekke'deki Süleymâniye Medresesi'nin müderrisi idi.

Bize iltifât etti ve her ikimize teberrüken tehlîl-i İdrîsî⁸³ telkîn eyledi. Akşam da iftâra çağırdı ki, bu iftârdaki hârikayı ve pek az bir şeyle fevkalâde doydüğümüzü *Mahfil*'in onuncu nüshasında ber-tafsîl yazmıştım.

Bir def'a da meşhûr İmdâdullahel-Hindî hazretlerinin meclisiyle teşer-rûf eylemiştik.

Bu zât ta yüzünü mütecâviz bir pîr-i fânî idi. Senelerden beri Mekke-i Mükerrreme'de mücâvereti ihtiyâr eylemiş, ümmî olduğu hâlde *Mesnevî-i Şerîfe* şerh takrîr etmiş ve yine takrîr sûretiyle ba'zı kütüb-i sûfiyye vücûda getirmişti. Hindistân'da binlerce mürîdi bulunan bu şeyh-i kâmile hoca merhûm intisâb eylemiş ve ondan irşâda me'zûn olmuştu.

Noksân-ı isti'dâdım dolayısıyla olmalı ki abd-i âciz, Şeyh İmdâdullah'tan istifâde edememiş, Şeyh İsmâil Nevvâb'ı daha fazîletli gibi görmüştüm. Mekke'de mülâkî olduğum zevâtın biri de Şeyh Seyyid Ahmed Efendi idi ki oranın Şeyhü'l-meşâyih'i bulunuyordu. Sâdât-ı Rifâiyye'den olan bu muhterem zâtın Cennetü'l-muallâ'da iki odalı bir zâviyesi vardı ki birinde ikâmet, birinde zikir ediyordu. Fakrı gnâyaya, sükûnu debdebeye, humûlü şöhrete tercih eylemiş bir kâmil idi.

Gerek hoca merhûm ile, gerek yalnız olarak bu zâtın ziyâretine gider ve feyz-i enfâsından teberrük ederdim. Onun da fakîre karşı hüsn-i nazarı vardı.

Bir gün şeyhe sokakta tesâdüf ettim. Benden iki riyâl istedi. Belki lüzûmu var diye verdim. Birkaç gün sonra bizim odaya geldi. Elinde bükülü iki tane kâğıt vardı. Onları besmele ile bana uzattı ve okuttu ki biri tarîk-i Rifâiyye, diğeri tarîk-i Kâdirî'ye mahsûs iki icâzetnâme idi ve nâm-ı âcizâneme imlâ edilmişti. İstedîği riyâller ile, icâzetnâmeleri yazdırdığını anladım.

Şeyhin teveccühüne teşekkürle berâber adem-i kabîliyet ve ehliyetim-

83 Tehlîl-i İdrîsî: لا إله إلا الله محمد رسول الله في كل لمحمة و نفس عدد ما وسعه علم الله (He an ve nefeste Allah'ın ilminin genişliği adedince lâ ilâhe ilallah Muhammedun Resûlullah)

den bahs ile i'tizâr edecek oldum, bunların bir hediye-i ma'neviye olduğunu ve kendisinin tebliğ ve i'tâyâ me'mûr bulunduğunu söyledi. Hazretin bilâ-taleb ve lâ-ivaz vukûa gelen şu hareketi beni hayrete düşürdü. Ve onları alıp teberrûken saklamaya mecbûr etti.

Sonra mes'eleyi hoca merhûma açtım. Tebrîk ve tehniyetle berâber onlara mağrûr olmamak tavsiye-i mürşidânesinde bulundu. Hakikaten bu tavsiye, bende bir intibâh husûle getirmiş ve şeyhliğin pek büyük bir makâm-ı ma'nevî olduğunu ve o gibi da'vâlara kalkışmak benim ve emsâlim için gayr-ı şâyân bulunduğunu nazar-ı insâfımda tecellî ettirmişti.

Yolda sandığımda, avdette kütüphânemde sakladığım o icâzetnâmeleri muahharan ve ben Yenikapı Mevlevîhânesi'nde çile çıkardıktan sonra Keçi Hâtûn Dergâhı postnişini, yâr-ı kadîm ve ah-i fillâhım Şeyh Kemâl Efendi gördü ve evvelâ kendisi mühürledi ki bu meşâyih meyânında şeyhim Celâleddîn Efendi merhûmun da mühr-i tasdîki vardı.

Fâtih harîk-i kebîri esnâsında Mesnevî icâzetnâmem ile onlar da yandı. Demek ki esbâb-ı taalluktan bir kaçı eksilmiş oldu.

Ramazân, Şevvâl, Zilka'de aylarını Mekke'de geçirmiş, Zilhicce'de Arafât'a çıkmıştık, bu müddet zarfında hoca merhûmun sohbet ve irşâdâtından pek mütefeyyiz oldum. Ba'de'l-hac o, biraz daha kalmak istediği için ben yalnız avdet ettim, avdetimi müteâkip çileye girdim ve bin bir gün hizmette bulundum. Ondan sonra da İstanbul'a gelip Hicâz'a ve Konya'ya mükerrer seferler yapan merhûmun müstefid-i feyzi oldumsa da tabîi evvelki kadar dersine müdâvim bulunamadım.

Hazretin bakiyye-i hayâtı, eser-i âlînizde mufassalan yazılmış olduğundan, ifâdât-ı âcizânem ise âdetâ kelâl verecek derecede uzadığından üstâd-ı mükerrerin rûh-i revânına kemâl-i ihlâs ile Fâtîha ihdâ ederek beyânâtıma hâtîme çekiyorum. Mîr-i kerem-semirim efendim.⁸⁴

12 Şa'bân 341 ve 30 Mart 339

Tâhirü'l-Mevlevî

84 İstanbul Rûsûmât Başmüdürlüğü'nden mütekâid fâzıl-ı muhterem Hüseyin Vassâf Beyefendi.

Ek III:

Hüseyin Vassâf'ın *Es'adnâme*'de (s. 85) Tâhirü'l-Mevlevî'nin hâtırâtını içeren mektuba verdiği cevâbnâme:

Tâhir Beyefendi, Dede hazretlerinin vâris-i kemâli olmuştur. El-veym Fâtiḥ Câmîi Şerîfî'ndeki mesnevîhânlık kendisine intikâl eylemiş ve müşârun-ileyhin vaktiyle ders okuttukları mahalde haftada bir gün müştâkân-ı irfâna feyz-nisâr olmakta bulunmuşlardır. Dede merhûmla Hicâz'a birlikte gittikleri zamân henüz yirmi yaşlarında ise de o sinnde makâmât-ı mübârekeye ziyârete şitâbân olması derece-i kemâlinin teâlî edeceğine delîl idi. Nitekim bi'n-netîce öyle olmuştur. Ahîran Abdülhalîm Çelebi tarafından hilâfet-i Mevleviyye ile taltîf buyurulmuşlardı.

Kendisine yazdığım **cevâbnâme**dir:

Gülistân-ı Mevlevînin bülbülü, Azîzim Mehmed Tâhir Dede Efendi birâderimize!

Es'ad Dede hazretleri hakkındaki makâle-i mufassalanızı okudum ve aynen tercüme-i hâlîme derc ettim. Ma'lûm olmayan ba'zı husûsâtta da sâha-i kırtâsa intikâline sebep oldunuz. Sûret-i mahsûsada arz-ı tekrâr ederim.

Zât-ı âlînize ezeli bir muhabbet-i samîmiyyem vardır. Eserlerinizi tatlı tatlı okur, neş'e-yâb olurum. Dedemiz hakkında gösterilen ta'zîmât-ı lisâniyye edeb-i zâtîninizin büyüklüğündendir. Müşârun-ileyhin kenz-i irfânından müstefîd ve müstefîz olmanız da kıymet-i mahsûsanızı ilâ eden hâllerdendir.

*Nûr-ı aynım Tâhirim gencîne-i irfânına
Bülbül-i hoş-gûy-ı cânân şâir-i devrânına
Mâlik-i zevk-i tarîkat sâlik-i râh-ı hüdâ
Gülistân-ı Mevlevîde hoş-nevâ-yı cânına
Feyz-i Mevlânâ'ya nâil olduğunda şüphe yok
Ser-edîb-i nükte-pîrâ vâkîf-ı Kur'ân'ına
Aşk-ı Hak içüp Hak'tan kalb-i pâkin cezbedâr
Na't-i peygamber yüzünden mazhar-ı gufrânına
Ez dil u cân sevdi **Vassâf** da seni Tâhir Dedem
Tâlib-i irfân ve üstâd-ı yegâne şânına.*